

Colegio Oficial de Doctores y Licenciados en Filosofía y Letras y en Ciencias de Alicante

Julio, Agosto y Septiembre 2009
Nº 8
Boletín Edición Alicante

Un fet trascendental en la
història del nostre poble:
L'expulsió dels moriscs

El buen centro, las buenas prácticas

B

*"Quiero
cero comisiones
y todas las ventajas"*

Con mi nómina, **sí**

Sí a **cero comisiones** de administración y mantenimiento, sí a **tarjetas** de crédito y débito **gratis**, sí a **reintegros gratis** con tarjeta de débito en más de 32.000 cajeros ServiRed* (en disposiciones por un importe igual o superior a 60 euros) y sí a la **devolución del 3%** de mis recibos de gas, luz, teléfono, móvil e Internet.**

Y además, sólo por pertenecer a mi colectivo profesional, disfrutaré de una selección de productos y servicios en condiciones preferentes porque podré:

- Anticipar un mes mi sueldo, con **BS Anticipo Nómina**, al 0% de interés, a pagar en hasta 6 meses y sin comisiones de apertura, estudio ni cancelación.
- Equilibrar mi economía durante todo el año, con **BS Póliza de Crédito Profesional**, un crédito por el que sólo pagaré intereses por la cantidad utilizada y durante el tiempo dispuesto. Sin gastos de formalización ni de renovación.

Nosotros nos encargaremos gratis de realizar todas las gestiones. Infórmese en nuestras oficinas o llamando al 902 383 666.

* Para un importe inferior, se aplicará un 1% sobre el importe de la operación (mínimo 0,60 euros).

** Oferta válida para nóminas domiciliadas por primera vez en las entidades de grupo Banco Sabadell a partir del 20 de abril de 2009.

Requisitos: importe de la nómina superior a 700 euros y domiciliación de un mínimo de tres recibos, de los que dos deben ser de luz, gas, teléfono, móvil o Internet.

B'S

SabadellAtlántico

El valor de la confianza

Editorial

Por un Pacto de Estado

En el inicio de la legislatura actual, el presidente del Gobierno de España, Rodríguez Zapatero, anunció que no se tramitarían proyectos de Leyes educativas por la necesidad de un tiempo de calma para poder acumular logros positivos. Después de tantas tensiones y polémicas, parecía que podría cumplirse un anhelo común y, para los más optimistas, se vislumbraban acuerdos básicos hacia un Pacto de Estado largamente exigido por el mundo educativo. Ya en 1997 el malogrado Raúl Vázquez, muy ligado a los CDLs y profundo conoedor del mundo educativo, defendía un Pacto Escolar de Estado arbitrado por una Comisión de la Corona.

Un año más tarde, abril 2009, se produjo el relevo de Mercedes Cabrera por Ángel Gabilondo. La coyuntura había cambiado de manera significativa, pues la situación se caracterizaba por una falta de iniciativas del gobierno aunque, ante las elecciones europeas y tras el resultado de las gallegas y vascas, parecía obligado a 'mover pieza'. Pero no era ésta la única razón, ya que, por ejemplo, las airadas protestas ante la implantación del EEES, -Plan Bolonia-, surgidas en los ámbitos universitarios, amenazaban con distorsionar el proceso y, saltando a la calle, enrarecer el ambiente electoral. La solución fue nombrar ministro de Educación al rector que, desde la presidencia de la CRUE, se había manifestado con lucidez sobre el tema y que podía intentar reconducirlo. Además, se añaden las iniciativas presentadas en el ámbito educativo en el Debate sobre el Estado de la Nación, celebrado el pasado 12 mayo, entre la que encontramos, como más esperanzadora y de largo alcance, la de proponer

el estudio de un «Pacto de Estado Educativo de estabilidad, solidaridad y diálogo social», al que se incorporarían también las Comunidades Autónomas.

Si esta iniciativa se concreta en una propuesta sincera, no 'electoralista', supondrá un cambio significativo de la política en materia educativa. La postura oficial del Partido Socialista ha sido que el pacto está ya en el artículo 27 de la Constitución en el que se recogen tanto la libertad de enseñanza como el derecho a la educación. El desarrollo legislativo de estos dos artículos ha sido muy diferente según el partido en el gobierno. En 1982, Maravall derogó la LOECE para promulgar la LODE, y, en los años siguientes, la LOGSE y otras disposiciones legislativas más. En 2004, el propio R. Zapatero se apresuró a derogar la Ley de Calidad, del Partido Popular. Por ello, después de diecinueve años de gobierno socialista (14 con F. González y 5 con R. Zapatero) se puede afirmar que buena parte de la situación de la enseñanza es responsabilidad, entre otros múltiples y variados protagonistas, de las leyes socialistas al ser éstas las que han configurado, configuran y configurarán el marco legislativo.

A comienzos de mayo, el congreso federal de FETE-UGT se abría con el lema: ***La Educación, clave para la cohesión social.*** En septiembre las Universidad de Otoño de los CDLs asumen como lema ***La Educación, único valor seguro.*** Ambos inciden en la preocupación por el presente y el futuro de nuestro sistema educativo.

La Educación, lo repetimos una vez más, es una cuestión de Estado y, desde los ámbitos profesionales,

consideramos que merece la pena esforzarse generosamente, con altura de miras, en lograr el Pacto, superando las premuras electorales e, incluso, las mucho y graves consecuencias de la crisis económica actual.

En cuanto a otras medidas que se propusieron en el Debate del Estado de la Nación no podemos sino aplaudirlas. Y nos permitimos algún apunte.

En relación con la gratuidad de los Master para los más de 500.000 licenciados en paro (cifras ministeriales), cabe la necesidad de una seria reflexión sobre las funciones de las universidades españolas y sobre el mapa universitario que es capaz de 'producir' tanto parado. ¿La respuesta es Bolonia? Quizá. Desde luego es una oportunidad de mejorar y de acercar el mundo universitario a las necesidades sociales que no debería malograrse.

Respecto al programa Escuela 2.0, dotación de los alumnos con un ordenador, nos parece muy bien si previamente se dota a los profesores de un ordenador portátil y se favorece aún más su formación en nuevas tecnologías. No hacerlo, sería empezar la casa por el tejado.

J Bienvenidas las medidas positivas en Educación, pero cuidado con los posibles riesgos electoralistas de nuestros políticos! Por todo esto, y por otras muchas razones, sigue siendo bueno y necesario un Pacto de Estado en materia educativa.

J Un curso escolar, 2009/10, provechoso, con recursos y lleno de calidad!

Sumario

DIRECCIÓN:

Francisco Martín Irles
José Tomás Serna Pérez

CONSEJO DE REDACCIÓN:

Junta de Gobierno del Colegio Oficial
de Doctores y Licenciados en Filosofía y
Letras y en Ciencias de Alicante

COLABORADORES:

Manuel Ardit
Manuel Bas Carbonell
Joaquim Bolufer Marqués
Aurora Campuzano Écija
Josep Castelló Marí
Esmeralda Chust Muñoz
Pasqual Costa Cholbi
Mª Dolores Díez García
José Manuel Fernández González
Mª Jesús García Varillas
Mª Consuelo Giner Tormo
Araceli Guardiola Martínez
Núria Gómez
Josep Ivars Pérez
Francisco Martín Irles
Arnaldo Martínez Calvo
Josefina Méndez Vázquez
José Luis Negro Fernández
César Palazuelos
Francisco Reus Boyd-Swan
Mariano Royo Arpón
Mª Luz Rubio Navarro
Emili Rodríguez Bernabeu
Roberto Salmerón Sanz
Rosa Seser Pérez
José Tomás Serna Pérez
Ferran Zurriaga i Agustí

DISEÑO Y MAQUETACIÓN
Tábula

IMPRESIÓN
Quinta Impresión, S.L.

EDITA:
Colegio Oficial de Doctores
y Licenciados en Filosofía
y Letras y en Ciencias de Alicante
Avda. Salamanca, 7 – entlo
03005 – Alicante
Tel. 965227677

boletin@cdlalicante.org
Web: www.cdlalicante.org

Depósito legal: A-1071-2007
Issn: 1138-7602

El Boletín es independiente en su línea
de pensamiento y no acepta necesaria-
mente como suyas las ideas vertidas en
los trabajos firmados.

Boletín CDL. Edición Alicante

EDITORIAL 1

ENTREVISTA 3

Entrevista a D. Ignacio Jiménez Raneda, Rector de la Universidad de Alicante.

TEMA DE ESTUDIO 5

El buen centro, las buenas prácticas.

ENCARTE: Apunts d'Història 7

- Introducció.
- Marc geogràfic.
- El poblament Morisc i Cristià.
- L' estructura feudal.
- Casa morisca Vs unitat domèstica.
- La cultura morisca.
- Causes de l'expulsió dels moriscs.
- La revolta de Laguar.
- Conseqüències de l'expulsió dels moriscs.
- Una reflexió entorn dels Infants moriscs.
- Els Mudéjars/Moriscs valencians i els documents.
- Conseqüències lingüístiques de l'expulsió.
- Bibliografia sobre l'expulsió dels moriscs.

TEMA DE ESTUDIO 27

El buen centro, las buenas prácticas.

INFORME 28

El informe Talis 09: la otra cara de Pisa.

OBSERVACIONES DEL CAMINANTE 30

Literatura en Valenciano.

HUMOR 32

Entrevista a Ignacio Jiménez Raneda

Nacido en Alagón (Zaragoza) en 1951. Casado y con dos hijos. Cursó Ciencias Políticas, Económicas y Comerciales en la Universidad de Valencia. Licenciado y Doctor en Ciencias Económicas. Es Catedrático de la Universidad de Alicante en el área de Fundamentos del Análisis

Económico desde 1986. Su actividad investigadora se centra en el campo de la Microeconomía, en modelos de economía internacional y en análisis de modelos lineales de equilibrio general. Ha ocupado numerosos cargos y, desde 2005, es Rector de la U.A.

Nuestra primera pregunta tiene que ver con el proceso de elaboración de los nuevos títulos. ¿En qué situación está la UA y qué repercusiones tendrán todos estos cambios?

Con los nuevos títulos va a cambiar la fisionomía de las universidades. Nuestra Universidad inició hace meses este proceso, los centros indicaron qué títulos querían promover y el equipo de dirección estudió sus propuestas. Seguidamente se sometieron a exposición pública y, en su caso, enriquecidos con las aportaciones de otros centros. Completados estos pasos, los centros elaboraron sus contenidos en las comisiones correspondientes.

¿Llegaremos a tiempo en esta carrera o será necesaria una prórroga?

Una parte importante de los títulos de grado se remitirán a la ANECA en el mes de julio de 2009, a fin de ser sometidos a proceso de clasificación. Y para aquellos títulos no cerrados todavía dispondremos de los meses de septiembre y de octubre. En definitiva, estamos en condiciones de

poder poner en marcha los nuevos títulos en el curso 2010/11.

¿Qué sucederá con los títulos actualmente en vigor y con aquellos estudiantes que se encuentran ya matriculados?

Evidentemente los títulos 'antiguos' admitirán matrícula de quienes ya los empezaron, pero a ellos no se podrá matricular los alumnos de nuevo ingreso.

Hablemos de posibles incidencias que han estado presentes en diversos ámbitos: "Títulos que se repiten en varias universidades de la Comunidad Valenciana y títulos que se 'abandonan' por poco rentables económicamente".

El que haya duplicidades, que ya las hay, véase el título de Derecho, Magisterio,..., no es malo en sí mismo e, incluso, hace que la oferta sea más rica. Otra cosa sería que la duplicidad de títulos coincidiera con una matrícula reducida. Entre los criterios establecidos por la Generalitat para la autorización de los nuevos títulos tenemos que no se autorizarán más créditos de los que actualmente abarcan los títulos 'antiguos'. Y para los estudios con menos matrícula será necesaria una orientación nueva, distinta, sin abandonar el antiguo proyecto formativo.

Un tema muy debatido es el de la financiación. ¿Habrá modificaciones importantes? ¿Se prevé que haya más dinero para afrontar este cambio?

En los últimos meses la Conselleria de Educación ha estado trabajando con las universidades en el diseño de un nuevo cuadro de financiación, con el objetivo de que se cierre y firme en otoño. Para el curso 2009/10 los recursos serán los mismos que los de este curso ahora fina-

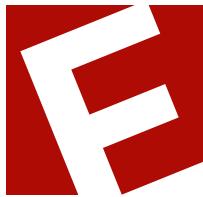
lizado. Evidentemente, las universidades querríamos que aumentaran para poder poner en marcha los títulos de grado con más facilidad e, incluso, para mejorar la calidad de los servicios. Ante la situación económica del país, las universidades debemos ser profundamente responsables y esto implica apretarnos el cinturón. Eso sí contamos con el compromiso de la Generalitat de que en ningún caso habrá un recorte presupuestario. La situación va a estar muy justa, pero esperamos poder sobrellevarla.

Seguimos con un tema económico concreto: El 'Máster Universitario en Profesorado de Enseñanza Secundaria': ¿Organización, créditos,... coste?

La universidad de Alicante tiene ya planificado este máster; pero no se han determinado las tasas. Ahora bien el Ministerio ya estableció que para este máster las tasas debían estar en la parte baja del intervalo autorizado. Hemos abierto el plazo de preinscripción, que no hay que confundir con plazo de matrícula. Las previsiones son que se autorizará su impartición para no más tarde del mes de enero de 2010. No pensamos, pues, en septiembre pero sí en iniciarla en este próximo mes de noviembre.

¿Cuál es la situación de los Doctorados de la UA?

Según las normas del 2007 y la interpretación dada por el Ministerio, en este curso 2009/10 ya no habrá matrícula en los programas de doctorado antiguos. Los programas de doctorado tienen tanto una parte de formación como, posteriormente, un período de investigación. La UA ya tiene aprobados un conjunto de Masters que son la base formativa de los doctorados nuevos. Así pues los iniciamos este curso, 2009/10.

Entrevista a Ignacio Jiménez Raneda

Hablemos de puntos fuertes y débiles. ¿Nos concreta un punto fuerte de Bolonia?

Un punto fuerte es el pensar que nuestro mundo ya no es España sino Europa, que los estudiantes verán sus títulos reconocidos más allá de nuestras fronteras y que, por tanto, pueden ejercer la profesión en cualquier país europeo. Esto sería para mí lo fundamental; es un tema conceptual, y tiene un calado muy profundo. La Universidad de Alicante no acaba aquí sino que nuestra referencia es Europa.

¿Y un punto débil podría ser la financiación?

Más que un punto débil es una amenaza. La falta de financiación, con o sin cambios, es un problema pero no es achacable a Bolonia. Por otra parte, si los problemas de financiación desaparecieran, tampoco sería gracias a Bolonia. Solucionar la financiación sí que pondría de manifiesto que la sociedad puede y quiere apostar inequívocamente por las universidades, lo cual es independiente de Bolonia.

Se habla mucho de rankings. ¿Entraremos en una dinámica de comparaciones, niveles, categorías?

Los rankings son difíciles de hacer y son discutibles. El más mediático es el de Shangai. Implica establecer un orden y, para ello, hay que ponderar toda una serie de variables y comprimirlas en una escala que nos aporte información variada y rica.

Lo que tenemos son más bien aproximaciones, y el ranking de Shangai es el más exitoso, entre otros motivos, porque sus datos respetan el 'establisment'. El problema surge cuando no llegan a recoger el dinamismo de las universidades a lo largo de un tiempo.

¿Estamos preparados en recursos materiales para llevar a cabo el proceso de Bolonia?

La infraestructura de la U.A. es magnífica pero insuficiente. Un problema fundamental es la carencia de espacios. Estamos construyendo la Facultad de Educación que dará un cierto alivio a las necesidades de aulas. También hemos transformado aulas grandes en varias pequeñas, adaptándonos mejor a los nuevos estudios. Se ha rehabilitado el edificio de Ciencias Sociales y se seguirá con el edificio Germán Bernacer. Es un proceso costoso y la solución de los problemas de espacio necesita mucho más tiempo.

Y si hablamos del profesorado, ¿está preparado para la nueva forma de trabajo?

La respuesta tendría que ser que sí. Con esto quiero decir que puede haber en algunos un cierto nivel de escepticismo, pero, cuando nos demos cuenta de que, con los nuevos procedimientos, determinados problemas se resuelven, ese escepticismo se desvanecerá. Así pasó en otras situaciones, como por ejemplo las NNTT. Solemos tener miedo y preocupación ante lo desconocido, miedo al riesgo.

Es normal que haya preocupación, pero, como he dicho, estoy convencido de que buena parte de estas preocupaciones desaparecerán. Ciertamente que surgirán problemas, pues todo cambio, y más éste de tanto calado, conlleva problemas y que, incluso, los tendremos que resolver sobre la marcha, pero esto también tiene su atractivo y hay que verlo siempre como un reto positivo.

¿Un reto muy concreto pues para el curso 2009/10?

Que consigamos la verificación y autorización de los nuevos títulos, sobre todo los de Grado. Creo que más conciso y claro no puedo ser.

¿Cómo valora la relación de la Universidad de Alicante con los Colegios Profesionales?

He dicho muchas veces que la universidad no puede estar encerrada en una torre de marfil sino que debe estar abierta a todos los sectores sociales, a las administraciones, a las entidades públicas y privadas, a todos los colectivos. Esta declaración de principios la plasmo también en los **Colegios Profesionales**. Evidentemente los considero instituciones fundamentales de nuestra sociedad y, por tanto, la universidad tiene que estar con ellos colaborando y cooperando inequívocamente y más todavía si tenemos en cuenta que los Colegios Profesionales se nutren de titulados universitarios. Es decir es algo que cae por su propio peso y que no puede ser de otra manera.

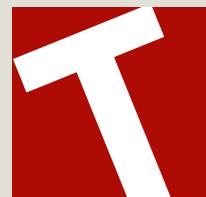
Sr. Rector una frase que resume los temas tratados en esta entrevista.

Manifestar el convencimiento de que dentro de unos años, cuando se haya completado todo el proceso de adaptación de los Títulos, se podrá constatar que estaremos mejor de lo que estamos ahora, y que todos estos esfuerzos habrán sido positivos.

Mª Dolores Díez García (Vicedecana del CDL), Ignacio Jiménez Raneda (Rector UA) y Francisco Martín Irles (Decano del CDL)

**Mª Dolores Díez García
Francisco Martín Irles**

Tema de estudio

El buen centro, las buenas prácticas

El estudio impulsado por el Consejo General de Colegios de Doctores y Licenciados, el MEC y ANECA sobre la formación inicial del profesorado hace especial hincapié en el papel de los centros

Es una evidencia, es un principio, es un dato empírico, es una verdad como un templo que el centro educativo es el lugar inteligente del sistema educativo.

El centro educativo es el lugar donde se realiza el hecho educativo en todas sus dimensiones: gestión del aprendizaje, lugar de la participación real de los padres y del entorno, lugar donde fermenta la experiencia profesional, donde se vive la socialización de los niños, etc.

Que es el corte inteligente quiere decir que la escuela o el instituto es una organización o comunidad que analiza los problemas, que reacciona ante las dificultades, que acepta o interpreta las ayudas o las limitaciones legales, que mantiene expectativas o se dota de programas de actuación, que resuelve o se resigna ante los problemas. De los centros depende, en buena proporción, la calidad de la educación, tanto cuando hablamos de resultados en conocimientos, como en competencias, actitudes o valores cívicos.

No querría quitar importancia a lo que hacen la administración, los sindicatos, los Colegios de Licenciados, las facultades universitarias interesadas, o también las redes de escuelas, pero sí relativizar su participación en el hecho educativo. Quiero decir sólo que las ideas brillantes, las normas, las recomendaciones, evaluaciones o programas de ayuda que provienen de estas instancias no tienen ningún tipo de eficiencia si no afectan al centro, o si el centro las ignora, las administra de forma burocrática, las aplica sin entusiasmo o sin sentido, sin hacerlas suyas, sin imbricarlas en su propio proyecto.

Es cierto, pues, que todo el sistema tiene que estar orientado al buen funcionamiento del centro. Pero a su vez el centro tiene que estar orientado al aprendizaje del alumno. Esto no quiere decir que el centro sea el único respon-

sable del éxito o fracaso de la educación de un niño. Pero el «educa toda la tribu» no puede convertirse en una coartada para soslayar la responsabilidad. La administración puede impartir normas, orientaciones, estímulos, recursos, pero es el centro el responsable de que todo el alumnado reciba la mejor educación.

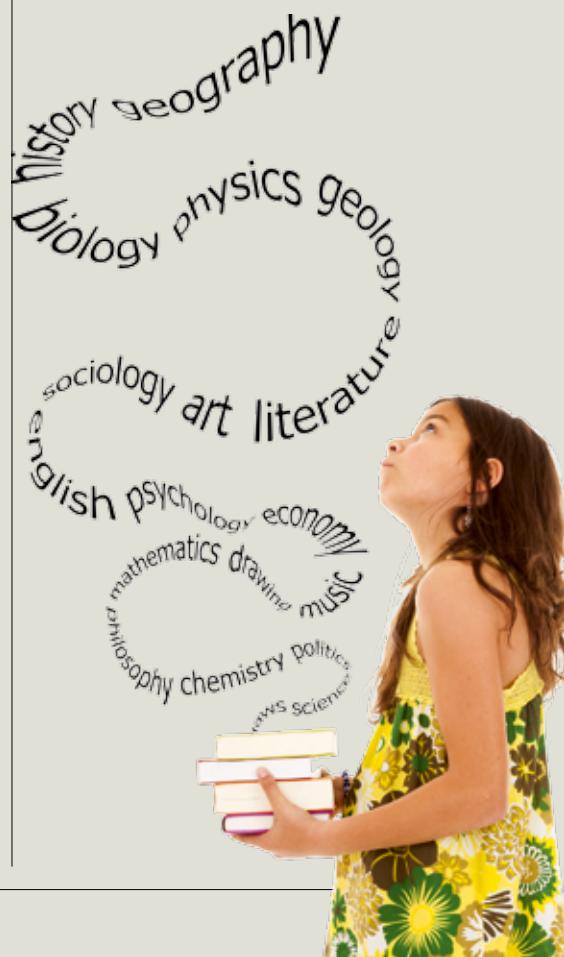
La responsabilidad es una condición de la institucionalidad: un centro que la rehuye no podrá tener más que una institucionalidad inestable y escasa, no podrá nunca ser sujeto de nada, sino parte de una institución más grande, que asumirá la responsabilidad general, y tratará los centros, en consecuencia, de forma paternalista y desconfiada, cosa que promoverá una cultura profesional funcional y reacia a asumir responsabilidades, cerrando así un círculo claramente vicioso.

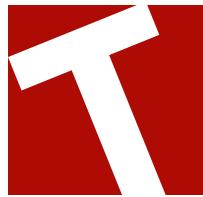
Es duro decir que muchos de nuestros centros son débiles, anoréxicos, acéfalos, lugares de paso de profesores, de directores, de programas, de innovaciones con fecha de caducidad, sin cohesión como comunidad educativa, con un escaso sentido de pertenencia, sin autoestima como institución, sin expectativas. En resumen, con una institucionalidad muy pobre. Por eso a muchos de nuestros centros los viene cuesta arriba sentirse responsables, aceptar un incremento de autonomía, trabajar con una orientación clara al aprendizaje del alumno, cooperar en un programa común, en una red de escuelas sin diluir su personalidad, aceptar ser evaluados sin aspavientos, pedir directores eficientes, directores con más competencias y capacidad de crear un ambiente escolar tranquilo y eficiente, capaz de reconocer y estimular las buenas prácticas, las altas expectativas, la satisfacción de los profesores y de los padres. ¡Y de los alumnos!

Las excepciones, por suerte muy numerosas, confirman la regla. Hay muchos centros

excelentes entre nosotros. Buenos centros que han sabido crear una experiencia y cultura profesional y comunicarla a los profesores nuevos, que han diseminado valores colectivos entre los alumnos y padres, que han hecho que las normas se convirtieran en hábitos, que la excelencia sea lo normal; unos centros cuyos problemas se reciben como retos, centros que respiran satisfacción y orgullo profesional a pesar de las dificultades del oficio, a pesar del magro reconocimiento social.

Esos buenos centros los detectan las autoridades, los estudiosos, las evaluaciones diagnósticas. Esos centros los conocen los padres, los publicita el boca a boca de los barrios. Debemos hacer que su acumulación de sabiduría profesional no se pierda.

Tema de estudio

EL PAPEL DE LOS CENTROS EN LA FORMACIÓN INICIAL DEL PROFESORADO

En la reflexión actual sobre la mejora de la formación inicial del profesorado, los centros educativos han asumido un protagonismo nuevo. Esto es así porque se reconoce el papel del modelado o de la inducción en la formación de una profesión que hay que transmitir más que explicar. La educación tiene una enorme complejidad. En ella la actitud y el compromiso pesan más que los contenidos, y los valores más que las fórmulas.

Así que en el máster de secundaria las horas que se dedicarán a las prácticas superan el tercio del total. Sin embargo, sería pervertir una buena norma dejar al azar la elección de los centros capaces de inducir buenas prácticas profesionales en los nuevos profesores.

El estudio que ha impulsado el Consejo General de Colegios de Doctores y Licenciados, juntamente con ANECA y el MEC, ha tenido como objeto detectar algunos de esos centros y saber qué hacen, para deducir qué características deben presentar los que quieran asumir la interesante tarea de transmitir su cultura profesional a los profesores jóvenes.

El proceso investigador, se publicó en la revista TRIVIUM del Consejo General de Colegios. Queremos aquí exponer de forma abreviada sus resultados, lo que los buenos centros dicen de sí mismos, lo que los profesores de los centros mejor valorados piensan que es la clave de su éxito.

EL PAPEL DE LOS CENTROS EN LA FORMACIÓN INICIAL DEL PROFESORADO

Según las conclusiones del estudio, el perfil de estos centros contiene estos cuatro grandes ejes. (En el cuadro adjunto se detallan los ítems utilizados en la encuesta. Obsérvese el peso real que la encuesta atribuye a cada uno.)

- **a. Planteamientos pedagógicos claros y compartidos por los miembros del centro.** Es la base de la institucionalidad del centro que comentábamos más arriba. En estos centros hay directrices claras, una misión y una visión muy

compartida, un proyecto y una orientación omnipresente hacia la educación de los alumnos. Ese proyecto es explícito y con frecuencia se recurre a él para solucionar problemas, se mantiene en el tiempo y se adapta a las nuevas circunstancias sin perder su fuerza. El proyecto incluye valores, hábitos sociales, normas de funcionamiento de profesores y alumnos, y fundamenta una buena convivencia. Ese proyecto genera con frecuencia programas innovadores y mantiene una cultura profesional consciente que se desea transmitir a los profesores nuevos, interinos, sustitutos. Según las conclusiones del estudio, el perfil de estos centros contiene estos cuatro grandes ejes.

- **b. Interacción con familias y entorno.** Los planteamientos del centro son también compartidos por las familias, que se implican de forma activa en la educación de sus hijos. Se concede gran importancia a la confianza entre centro y familias. Hay buena comunicación con el entorno, que tiene una buena imagen del centro. Se valora mucho la tutoría y la relación con las familias, que apoyan y respetan a los profesores, que aceptan y mantienen las normas de funcionamiento. Según las conclusiones del estudio,

el perfil de estos centros contiene estos cuatro grandes ejes.

- **c. Liderazgo y gobierno del centro.**

La estabilidad y prestigio de los planteamientos pedagógicos exigen un estilo de gobierno estable, claro y participativo. Se reconoce la autoridad de los cargos a la vez que se les exige responsabilidad. El consenso es el mecanismo de avance y de resolución de conflictos. La evaluación es la forma de concretar la responsabilidad de cada uno, y de detectar las vías de mejora.

- **d. Cultura de solución de problemas.**

La resolución de las complejidades o apuros de la educación no se derivan al maestro armero, sino que se asumen con responsabilidad y realismo. Hay programas para los principales objetivos. Se usan los recursos que ofrece el entorno, y se ofrece al entorno los propios. Se buscan resultados más allá de las limitaciones socioeconómicas del entorno.

Apunts d'Història

La present publicació conta amb la col.laboració de la Conselleria de Governació, segons el que estableix l'ordre de 05/03/2009 per la qual s'incentiven ... la realització de ... estudis relacionats amb el patrimoni històric i cultural, història, tradicions i institucions pròpies de la Comunitat Valenciana.

Introducció

Enguany es commemora el quart centenari de l'expulsió dels moriscs del Regne de València. Aquest fet és un dels successos més importants del regnat de Felip III i un dels més transcents de la història dels valencians. Aquella població musulmana va arrelar en aquestes terres molts segles abans i va deixar una forta empremta, fins i tot, després d'haver marxat. Els esdeveniments que tingueren lloc entre la tardor i l'hivern de 1609 no es poden ignorar per molt dramàtics o difícils de comprendre que siguen en l'actualitat.

Amb aquest treball tractarem de mostrar qui era aquest grup social i com vivia. S'expliquen els diferents aspectes del marc geogràfic, el poblament, la casa, l'economia, la societat, la cultura, la llengua, la religió i els costums. S'intenta esbrinar què va passar al llarg del segle XVI per a què s'arribara a l'expatriació forçosa a principis del segle XVII i com es va realitzar aquesta. També s'hi tracta la revolta que va tindre lloc a la Vall de Laguar i, finalment, les conseqüències en quedar-se aquestes terres inhabitades.

Les terres que actualment componen la comarca de la Marina Alta tingueren una importància cabdal en l'expulsió dels moriscs.

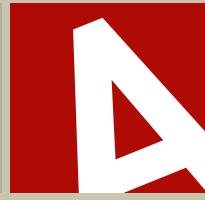

Només cal apuntar algunes dades: quasi el seixanta per cent de la seu població corresponia a aquesta comunitat; pels ports de Dénia i Xàbia n'embarcaren cap el nord d'Àfrica més de 42.000, tots els de la Marina Alta però també de les comarques veïnes (la Safor, el Comtat o la Marina Baixa) i a la Vall de Laguar es produí una de les dues rebel·lions que tingueren lloc en tot el territori valencià.

Pasqual Costa Cholbí

Marc Geogràfic

La geografia de la comarca al segle XVI estava marcada, com ara, per una planura estreta i abocada a la mar i un rerepaís muntanyenc i de difícil accés. De nord a sud, hi havia la Marjal de Pego, que llavors s'havia de vorejar o bé per la línia de costa fins a Dénia o bé des d'Oliva tot i arribant a Pego i, després, pel riu Racons fins El Verger i Ondara. Des de Pego i l'Atzúvia s'accedia a la Vall de Gallinera i la continuació cap a Cocentaina i Alcoi. També s'arribava a la Vall d'Ebo i a la Vall d'Alcalà. Passant la muntanya de Segària s'obria la Rectoria i el Pla de Dénia, travessats ambdós pel riu Girona. Des d'Orba, situada a l'extrem de ponent de la Rectoria, es passava a la Vall de Laguar. Les serralades, que des de l'oest cap a l'est separaven les conques dels rius Girona del Xaló o Gorgos, eren la Serra del Penyó, la Serra del Seguili, la Serra del Castell de la Solana i el Montgó. El riu Gorgos s'obria pas des de Gata per la Vall de Xàbia fins a la mar. De Gata cap a dins el camí passava per Xaló i la Vall de Pop, des d'on a través del Coll de Rates s'arribava a Tàrbena i l'interior de la Marina Baixa. Si es continuava més cap a l'oest, per Castell de Castells, es passava al Comtat. El límit sud de la comarca venia marcat per les serres de l'Aixortà, del Carrascar de Parcent i de Bèrnia. A l'est, el pas de la Garganta i el Puig de la Llorença delimitaven la zona de Benitatxell, Teulada i Benissa, destacant-hi les planures costaneres de Moraira i de Calp. El pas natural entre la comarca i la costa de la Marina Baixa era pel Barranc del Mascarat, lloc angost i difícil de travessar, situat entre les muntanyes de Bèrnia i Toix.

El poblament Morisc i Cristià

L'interior muntanyenc de la comarca estava intensament poblat aprofitant les estretes valls existents entre les serralades, els brolladors d'aigua per a les hortes i les terrasses guanyades als peus de les muntanyes. Aquest tipus de poblament era dispers i format per llogarets amb poques cases. En molts casos, suposava la continuació de les alqueries anteriors a la conquesta cristiana, mentre que la població andalusina expulsada de la costa en crearia d'altres. Les zones de majoria musulmana estaven situades a les Valls de la Rectoria, de Gallinera, d'Alcalà, d'Ebo, de Laguar i de Pop. Aquestes comunitats estaven regides per les aljames, consells on es decidia tot allò que s'esqueia i que funcionaven com a interlocutors amb els senyors feudals i que depenien.

A la planura litoral, on s'ubicaven les millors terres, s'assentaven les viles de cristians vells. Dénia era l'únic nucli urbà ja existent. Amb el nom de Medina Daniya, les cases foren repartides entre els nous pobladors, que provenien majoritàriament de Catalunya. A més, es convertiria en el feu més impor-

tant de la comarca, primerament com a comtat i després com a marquesat.

La resta de viles cristianes eren poblacions de nova creació, que s'assentaven sobre tossals on ja existia hàbitat d'època andalusí. Els traçats dels carrers es van planificar des de l'inici i es van fortificar amb l'alçament de muralles i torres per a la defensa contra els pirates i la població musulmana. Aquest és el cas de la vila de Pego, envoltada de valls poblatges per musulmans. Les viles de Xàbia, Teulada i Calp, situades més a prop de la mar, estaven contínuament assetjades pels pirates barbarescs.

També es donà el cas de poblacions mixtes, és a dir, de viles de cristians vells amb ravals o morerries de població musulmana. Van ser els casos d'Ondara, Murla i Benissa. Les viles cristianes de la comarca es regiren segons els furs del Regne i la jurisdicció del senyoriu a qui pertanyien.

Josep Castelló Mari

L'estructura feudal

L'economia

L'economia morisca era fonamentalment agropecuària, però alguns sectors de la població es dedicaven també a activitats comercials, artesanals i financeres. Als llocs més pobres de la muntanya interior els moriscs practicaven una agricultura de subsistència, basada en conreus intensius de regadiu. Als territoris més rics litorals la seua economia agrària era més diversificada, fins i tot amb orientació comercial. Sembla que es tractava també d'una agricultura intensiva de regadiu i els conreus de secà eren descurrats. Degut a tradicions culturals mal conegeudes, els moriscs preferien el cereal conegut com a sorgo, que ells anomenaven dacsa (nom que després es va aplicar a la dacsa de les Índies o americana), però també conreaven el blat i l'ordi. Preferien les petites propietats, que s'adequaven molt bé al tipus d'agricultura intensiva que practicaven. Malgrat la prohibició islàmica de les begudes alcohòliques, també cultivaven la vinya i fins tot consumien vi, però gran part de la producció de raïm es convertia en pansa. Conreus que avui en dia associem al secà, com el garrofer, l'olivera o l'ametller, es cultivaven en moltes ocasions en el regadiu, proporcionant així rendiments més elevats. Eren molt aficionats a les figues, i el conreu de la figuera va experimentar un fort retrocés després de l'expulsió de 1609. En el segle XVI s'observa un creixement superior de la producció agrària morisca respecte de la cristiana, el que potser indica una superior eficiència del seu model agrari intensiu. Després de l'expulsió tant les localitats cristianes com les morisques van experimentar un greu daltabaix, però aquest fou molt més acusat en el cas de les morisques. De tota manera la recuperació fou molt ràpida, i cap a 1670 els antics pobles moriscs havien assolit el mateix nivell de producció que els cristians, el que indica un èxit relatiu del procés repoblador. Així i tot la producció agrària anterior a l'expulsió no es va recuperar fins els anys quaranta del segle XVIII, en part degut a les crisis de començaments del Set-cents, especialment la causada per la guerra de Successió.

La societat morisca

Coneixem malament la societat morisca perquè els testimoniatges que posseïm procedeixen de la població cristiana i solen estar carregats de tòpics. Un d'aquests fa referència al superior creixement vegetatiu de la població morisca, degut al matrimoni universal i primerenc que practicaven. La religió islàmica, al contrari que la cristiana, no coneix cap sector sacerdotal cèlebre i els moriscs tenien també vedada l'emigració a Amèrica, de manera que aquests tòpics semblen certs. És més difícil demostrar el caràcter primerenc del matrimoni, però alguns testimoniatges sí permeten sospitar que les dones morisques es casaven a edats una mica més baixes que les cristianes. També hi ha indicis de que practicaven el matrimoni preferencial islàmic entre cosins, generalment amb un cosí/cosina fill/filla d'un germà del pare. L'estrategia matrimonial sembla que buscava la reunificació de patrimonis dispersos per divisions hereditàries anteriors.

Els publicistes cristians del segle XVI atribuïen aquesta conducta al fet de què els moriscs no havien d'establir una nova llar sinó que s'integraven en la llar paterna del marit. Degut a això no hi havia limitacions d'edat, ja que les parelles morisques no es tenien que establir per tal de contraure matrimoni. Els testaments moriscos apparentment es feien d'acord amb la legislació foral valenciana, però sovint apareixen disposicions testamentàries que semblen obeir a la llei islàmica, com donacions a persones apparentment sense relació familiar o de tipus caritatius.

Altres tòpics semblen molt carregats de prejudicis. Un dit corrent en l'època afirmava que una família morisca sobrevivia amb la meitat d'allò que necessitava una cristiana. Un altre deia que eren molt aficionats a les festes, que anomenaven sambres, i que es passaven el dia cantant i ballant. Aquests tòpics no pretenien més que afirmar una superioritat cristiana més imaginària que no real.

Manuel Ardit

Casa morisca Vs unitat domèstica

Família i societat

La societat morisca és una societat tribal, fonamentada en agrupacions de famílies. La família és de caràcter patriarcal –cap de família de indiscutible autoritat–, amb una estructura extensa que agrupa a la unitat matrimonial, monògama o polígama, els fills casats, amb fills i filles, els fills i filles fadrins i pot ser algun parent de les dones. La filiació és patrilineal, és a dir els fills s'assiguen al grup de parentesc del pare.

El matrimoni sol ser de caràcter endogàmic, amb preferència per casaments dins del mateix llinatge. La residència és patrilocal, es a dir el nou matrimoni i els seus fills i filles viuran a la casa de l'home: el casament d'un fill no significa el desmembrament de la família sinó més bé l'eixampla, per la nou vinguda i pels nous membres que vindran.

La casa

Aquest casament no comporta la construcció d'una nova casa, sinó que la nova família conviurà sota el mateix sostre que els pares. En canvi, el casament d'una filla comporta l'allunyament de la casa dels pares i la residència a casa de l'home.

L'estrucció espacial de la casa morisca està en perfecta simbiosi amb l'estrucció de la família: alberga una família extensa composta de varíes famílies nuclears, amb la particularitat de que cada família nuclear resideix en un habitatge independent. La casa morisca està formada per un conjunt de "cases" que denominem unitat domèstica, distribuïdes entorn un pati centralitzat.

Aquest és un model de casa utilitzat per totes les cultures nascudes entorn el mar Mediterrani o en climes mediterrà-

nis, caracteritzat per hiverns temperats i estius calorosos. Entorn un pati central, que mitiga els excessos del clima, es distribueixin les dependències de la casa.

L'alqueria

L'agrupació de varíes unitats domèstiques conformen les alqueries, que podríem definir com un conjunt dispers d'un nombre reduït d'unitats domèstiques. L'activitat bàsica dels habitants de l'alqueria seria l'agricultura, associada a una reduïda superfície irrigada, i la ramaderia. La dispersió de les unitats no permeten parlar de vies públiques. Un estadi evolucionat d'aquestes alqueries bàsiques, amb diversificació de les activitats productives –artesanals i comercials–, amb l'augment de la població, permet parlar de petites agrupacions urbanes que ja defineixen espais públics –carrers i places– i disposen de mesquita.

Josep Ivars Pérez

Apunts d'Història

La cultura Morisca

La cultura morisca estava basada fonamentalment en dos elements: la religió i la llengua. Ambdós trets diferencien els cristians nous – com eren coneguts els moriscos dels seus veïns, que parlaven català i castellà i professaven el cristianisme. No va existir pràcticament mestissatge i les dues cultures van conviure durant quasi quatre segles separades i amb molts pocs punts de contacte. La comunitat morisca era islàmica. Els moriscos del segle XVI eren els descendents dels àrabs i berbers que arribaren a la península a partir del segle VIII i dels habitants que aleshores van ser islamitzats. Els escolars aprenien l'Alcorà i ho feien en àrab. La comunitat morisca no parlava ni català ni castellà. La llengua dels moriscos era un dialecte de l'àrab anomenat algaravia. La majoria només entenia aquest idioma. Un fet que va fer pràcticament impossible la predicació del cristianisme als llogarets moriscos perquè, d'entrada, ni els entenien, als predicadors. Per això es van redactar catecismes escrits en castellà però amb la fonètica àrab, amb la fi que pogueren entendre-ho. Al marge de la religió i la llengua, la música i els balls tenien un lloc destacat en la cultura i alguns instruments moriscos com ara el llaüt, la dolçaina i el tabal ens són familiars del tot. També les danses han perviscut en el temps i molts dels balls tradicionals actuals són hereus d'aquella cultura. Pel que fa a la gastronomia, el menjar d'elaboració morisca ha estat la petjada més llarga en el temps i és, ara, la prova més fefaent del passat morisc. Els productes més coneguts són les coques i els minxos així com també els dolços, pràcticament tots els que s'elaboren amb ametlla. De la literatura hi ha poca documentació perquè la comunitat morisca del segle XVI va tindre poca producció literària. Els escrits que es redactaven eren principalment de caire religiós i administratiu. Els moriscos també comptaven amb elements màgics i

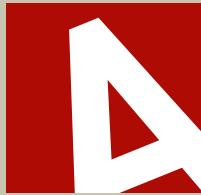
de supersticions. Per exemple, tenien per costum dur un amulet penjat del coll a dintre del qual hi havia un paperet amb algun vers alcorànic.

La religió dels moriscos

A conseqüència de la revolta de les Germanies es va obligar al bateig forçós a tots els musulmans i es van prohibir les pràctiques religioses pròpies de l'Islam. La intransigència social i religiosa va generar així un canvi dràstic de convivència entre ambdues societats, que esdevingueren irreconciliables. Les mesquites es consagraren com a esglésies, es crearen noves parròquies i es cercaren més rectors per l'augment dels fidels. Llavors es succeïren una sèrie de campanyes d'evangelització que a la fi no tingueren cap repercuSSIó pràctica entre els "cristians nous", que mantingueren fins el moment de l'expulsió els costums i les pràctiques musulmanes. Només en les poblacions mixtes es donà un major control sobre els nous batejats. Però a les zones d'interior, de majoria musulmana, hi hagué un grau major de permissivitat, tant per part del clergat enviat a les noves parròquies com per part dels senyors feudals. L'organització religiosa estava dirigida per l'alfaquí -o cap espiritual- que ensenyava la doctrina de l'Islam, el qual abastava tots els aspectes de la vida. Malgrat les prohibicions, els cristians nous continuaren amb les celebracions públiques dels naixements, matrimonis i enterraments. Practicaven la circumció, no menjaven porc i els divendres acudien a la mesquita mentre que els diumenges anaven a treballar. Procuraven no enterrar els morts dins de les esglésies i seguiren el ritus islàmic d'excavar una fossa en sòl verge i dipositar el difunt de costat mirant cap al sud, en direcció a la Meca. Seguien les cinc oracions diàries i les ablucions o llavats rituals així com el dejuni del mes del Ramadà.

Cesar Palazuelos

Causes de l'expulsió dels moriscs

La Germania

La Germania fou una revolta gremial urbana que va prendre un aspecte antisenyorial quan s'escampà pel camperolat. Els mudèjars valencians recolzaren els senyors i es convertiren en l'enemic. El 1522, l'exèrcit dels agermanats dirigit per Vicent Peris va atacar Dénia convertida en refugi del virrei de València, va saquejar moltes morerries i, com en altres llocs del regne, va obligar els mudèjars a batejar-se. El 1525, una junta de teòlegs va ratificar els batejos forçosos i els musulmans passaren a ser cristians, haurien de viure segons els preceptes de l'església catòlica o patir l'exili. Amb això s'acabà l'època de la tolerància entre les dues societats.

Els veïns més radicals de pobles com Gata, Pedreguer o Xaló es rebel·laren contra la mesura i es feren forts a la serra de Bèrnia. En el mes d'octubre s'acolliren a un perdó reial. Alguns mudèjars fugiren cap al nord d'Àfrica, però la majoria optà per quedar-se en la seua terra, la que sempre havien habitat, sols que ara passaven a denominar-se oficialment cristians nous o moriscs.

La Pirateria

El problema morisc també va tindre repercussions internacionals. La guerra entre l'imperi espanyol i el turc va convertir les terres valencianes en un escenari secundari. Geogràficament, les nostres costes afavoreien la comunicació marítima amb el nord d'Àfrica, aliada dels turcs, així que els pirates les visitaven amb freqüència. Generalment capturaven naus però si desembarcaven es dedicaven a robar, saquejar, raptar persones per a després vendre-les com esclaus o retindre-les per cobrar rescat. En la segona meitat del segle XVI s'intensificaren les incursions. L'expressió fa més por que una fragata de moros! encara està viva actualment.

Com a resposta de tot això, es creà en la costa un sistema de torres d'aguaita que avisaven i defensaven el veïnat dels possibles atacs. Es construí el fort de Bèrnia, es reforçaren les talaias de la costa o se'n feren de noves. A partir de la batalla de Lepant (1571) les incursions dels pirates amainaren.

Desarmament general de moriscs

El 1563, en plena campanya de defensa del litoral hispànic contra els repetits atacs de la pirateria, es promulgà el decret de desarmament general de moriscs. Es temia que aquests, ajudats pels seus core-

lionaris del nord d'Àfrica, pogueren sublevar-se contra la monarquia catòlica. Els delegats dels senyors de cada poble s'encarregaren d'anar casa per casa, arreplegaren 25.000 armes de tot tipus

Se prohibeix que los Moriscos nouament convertits del present regne de Valencia, fills y descendents de aquells per ningun temps no puien tenir, ni portar en ses cases propies, ni de altri, ni fora delles, ni en altre qualsevol lloc, o part armes algunes ofensives ni defensives, propies, ni de altri, excepte ganivets, e instruments necessaris pera usos de casa, arts y officis de cascuc.

Terra de missió

Després dels batejos forçosos segueiren les campanyes d'evangelització i la primera reforma parroquial del 1535 en la qual es fundaren noves rectories en llocs de moriscs. Els intents d'assimilació fracassaren per l'escassa dotació econòmica dels rectors, l'aïllament geogràfic del poblament morisc, l'ús de llengües distintes, el recolzament encobert dels senyors cristians, però, sobre tot, per la resistència al canvi de la població musulmana.

L'arquebisbe Joan de Ribera impulsà una nova reforma parroquial el 1574, proveí amb més diners les esglésies, incidí en la catequizació o prohibí qualsevol manifestació pública de l'islamisme, però els moriscs continuaven practicant les seues creences i costums en privat. Poc a poc, la idea de l'expulsió anà estenent-se en la cort.

Pasqual Costa Cholbí

1609: L'expulsió

El decret

El quatre d'agost de l'any 1609, Felip III signa a Segòvia el decret que autoritza l'expulsió dels moriscs de tots els regnes de la monarquia. El vint i dos de setembre següent, el virrei de València, Marqués de Caracena, publica i difon el ban pel qual eren foragits del Regne de València tots els moriscos "...així hòmens com dones, amb els seus fills...".

Molts anys havien passat d'ençà que Felip III, l'any 1582, haguera decidit d'expulsar-los, decisió que va ser ajornada per les controvèrsies sorgides entre aquells

Apunts d'Història

DEFENSIO FIDEI

IN CAVSA NEOPHYTORVM,
sive Morichorum Regni Valentia, et iusq. Hispanie.

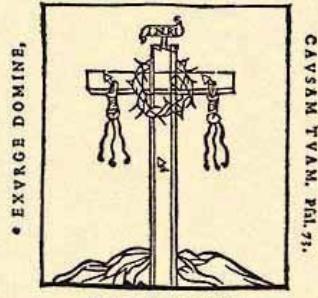
AVCTORE P. F. IACOBO BLEDA VALENTINO.
Predicatore generali Ordinis Predicatorum.

E IV S D E M

Tractatus de iusta Morichorum ab Hispania expulsione.

AD INVICTISSIMUM, ET POTENTISSIMUM
Hispanorum, & Indiarum Regem Philippum III. vere catholicum.

E T I V D I C A

Apud Ioannem Chrysostomum Garriz. Anno 1610,
Regis sumptibus, & cum Prioragio.

que eren partidaris de l'expulsió, com ara Juan de Ribera, Arquebisbe de València, o el Marqués de Dénia, pel perill que els moriscs representaven per a la religió i la corona, i els contraris a aquesta dràstica mesura, entre els quals s'inclouïa gran part de la noblesa valenciana que temia les pèrdues que sofririen sense uns vassalls tan eficients i poc exigents com els moriscs.

El decret, que va ser acceptat resignadament per gran part dels moriscs, enumerava les dures condicions que havien de seguir-se: només disposaven de tres dies per anar als ports que havien estat designats per fer els embarcaments – Vinaròs, el Grau de València, Dénia, Xàbia i Alacant –. Sols podien endurser els bens mobles que pogueren portar damunt, i només podrien quedar-s'hi sis famílies de cada cent (punt que va ser revocat posteriorment) o aquells que demostraren la seua completa cristianització. La corona va organitzar amb molta cura i discreció tot un ampli i complex dispositiu, amb nombroses tropes i vaixells que asseguraren la rapidesa i l'èxit de l'expulsió, que es va allargar fins a gener de 1610.

La revolta de Laguar

Encara que la majoria dels moriscs valencians acataren el decret que els expulsava de la seua terra, moltes comunitats no es resignaren a ser expulsa-

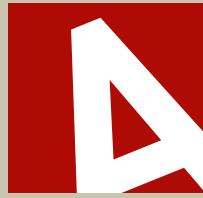
Adeo propensus est Rex Catho

licus ad promouendum ea, que redolent fidei amplificatione,
ut hanc nostram fidei defensionem, quam manuscriptam dignata
fuit accipere Anno 1604, nec demum iussit, suis sum
ptibus typis excudi, ut patet per suas Regias literas sequentes.

ON FELIPE POR LA GRACIA
de Dios, Rey de Castilla, de Aragón, de León,
de las dos Sicilias, de Jerusalén, de Portugal,
de Vngaria, de Dalmacia, de Croacia, de Ná
varra, de Granada, de Toledo, de Valencia,
de Galicia, de Mallorca, de Seuilla, de Cer
deña, de Cordoua, de Corcega, de Murcia,
de Izen, de los Algarbes, de Algezira, de Gi
bralcar, de las Islas de Canaria, de las Indias
Orientales, y Occidentales, Islas, y tierra fir
me del mar Océano, Archiduque d' Austria,
Duque de Borgoña, de Brabant, de Milan, de Athenas, y Neopatria:
Conde de Alburquerque, de Flandes, de Tirol, de Barcelona, de Rossellon, y
Cerdanya: Marques de Oristán, y Conde de Goceano: Al Ilustre Mar
ques de Carazena primo nuestro Lugarteniente, y Capitan general en
el dicho nuestro reyno de Valencia, salud, y dilección. Porque teniendo
consideracion al trabajo y estudio que fray Iayme Bleda ha pueblado en el
libro que ha compuesto tocante a los Moriscos desse reyno, intitulado:
DEFENSIO DE LA FE, le auemos hecho merced (según que cō
la presente (s'la hazemos) de **Quatrocientos ducados** por vna vez, cō
signados en cosas extraordinarias desse dicho reyno, para que le pueda
imprimir, y sacar a luz. Por ende con tenor de las presentes de nuestra
cierta sciencia y Real autoridad, deliberadamente y consulta, os dezimos, encargamos, y mandamos, que acuidiendose a vos por parte del
dicho fray Iayme Bleda, deys orden como cō breuedad le busquen algu
nas colas extraordinarias de que pueda sacar la dicha quantidad enter
amente: la qual le hareys vos librare en virtud de las presentes por la per
sona de su

des, sobretot a mesura que es tenia coneixença de les tràgiques notícies patides per molts dels germans que ja havien embarcat a Orà. Així mateix, les restriccions que els prohibien vendre i emportar-se els seus béns augmentaren els sentiments de ràbia i revolta. D'aquesta manera, poc després del ban de l'expulsió, a la Marina Alta, el Comtat i la Marina Baixa, començaren a produir-se els primers moviments. El 29 de setembre, dia de Sant Miquel, els moriscs del raval de Murla acudiren a Laguar i en els següents dies hi arribaren comunitats provinents de Guadalest i Confrides, les valls de Seta i Trabadel, Planes, Relleu, Sella i les més pròximes de Tàrbena, Sagra, Tormos, Orba, Parcent, Alcanalí, Xaló, Benigembla, Alcalà, Gallinera, Ebo, o Castells. Mentrestant, es van produir accions contra algunes esglésies, com ara la de Xaló, i també atacs de cristians vells contra els moriscs. A primeries de novembre, a la Vall de Laguar hi havia concentrats més de 17.000 moriscs, molts assentats al Pla de Gorga en tendes "enramades de pins, carrasca, garrofers, cirerers i oliveres". Els cristians, temorosos d'una revolta, concentraren un fort dispositiu militar a Murla, l'única vila de cristians vells de tota la zona. Al voltant de 5.000 soldats, perfectament equipats i armats, i pertanyents als Terços de Nàpols i Sicília i les milícies del Regne, estaven preparats per enfocar-se a una massa d'homes, dones i xiquets els quals comptaven

amb fones, pedres, alguna ballesta i poca cosa més. Després de diversos enfrontaments i de les frustrades negociacions, en què els cristians no acceptaren les condicions demandades pels moriscs per embarcar-se, es va iniciar l'atac definitiu.

El 16 de novembre les tropes reials conquistaren el Castell de les Atzavares, deixant-hi 300 soldats. El 21 de novembre, el general Mexia va ordenar la conquesta de Laguar pujant les tropes des del Pla de Petracos fins al Pla de Gorga. Els soldats cristians saquejaren i espoliaren tot allò que pogueren; hi moriren més de 1.500 moriscos mentre que la resta quedaren arraconats al Castell de Pop -situat al mateix cap del llegendarí cavall verd que havia de salvar-los- on resistiren uns dies més sense beure ni menjar. Havent-se rendit, hi baixaren el 29 de novembre a fi d'embarcar-se definitivament. De camí al port de Dénia, molts moriscos encara van ser assassinats, violats i robats.

Joaquim Bolufer Marqués

Llenç de la revolta de Laguar

"La Revolta de Laguar" està adjudicada al pintor Jerónimo Espinosa, resident a Cocentaina. La seua datació oscil·la entre abril i juny de 1613. La pintura mostra tota l'àrea muntanyenca que fou escenari de la revolta, des de Dénia fins Castell de Castells, i des

de Benigembla i Murla —passant pels tres pobles de Laguar— fins Gallinera i Guadalest (principals nuclis moriscos que haurien contribuït a augmentar el nombre de rebel·lats). Caldria destacar els enclaus estratègics militars: en primer lloc tindriem Murla, plaça d'armes dels soldats de Mexía, i el Plà de Petracos; i en segon lloc, dels moriscs, la Plana de Gorga i el castell del Pop. Els protagonistes d'aquesta història serien el general Mexía comandant els terços de Nàpols; i el cabdill de la rebel·lió Millini, que segons conta G. Escolano era "*morisco de Guadaleste [...] Millini, hombre de cincuenta años, molinero de oficio, y que tres meses del año esquilava ovejas*".

Lloc del desembarcament a Orà

El destí de gran part de la comunitat morisca expulsada del Regne de València va ser el port d'Orà, ciutat del nord d'Àfrica controlada aleshores per la Corona espanyola. Per deixar testimoni d'aquella operació, es va pintar, entre el 1610 i el 1611, un llenç l'autoria del qual ha estat atribuïda a Vicent Mestre, pintor de les rebel·lions de Laguar i de la Mola de Cortes. El quadre representa un dels nombrosos desembarcaments, que es van perllongar fins febrer de 1610. L'arribada es relata en termes dramàtics per la presència d'alarbs, individus d'una tribu nordafricana que maltractaren els moriscs i迫害了 their wives. Havent desembarcat a Orà, l'objectiu dels moriscs doncs era arribar al campament que s'havia organitzat de forma provisional. Després, molts dels expulsats van ser conduïts a Fes i al Marroc en general. Altres van ser traslladats a l'Alger, Tunísia i Tetuán.

Lo Rey. E per sa Magestat

DOÑO Luis Carrillo de Toledo, Marqués de Carrión, señor de los viles de Pinto e Ines, Comandador de Estremadura, Alcalde Mayor y Capitán general en la presente cintura, y Reente de Valencia. Por quanto per para del pare se ha de presentar que ab su estudio y recobal ha compuesto su libro intitulado: *Decretum Fidei in causa Noncotyporum, &c.* Suplican nos humillamente, fos de nosra merced concederles licencia y facultad para imprimir aquell, ab prohibicio que ninguna otra persona lo paga per tempo de diez años. Lo que Nos haemus tenido per be en la manera infraferente. Per lo ab tenor de la presente, expressamente, y de acuerdo de deliberadamente y consilios a la Real autoridad de que se mandaron, y concedim Llecciuia permis, y facultad al dia por faire suame libreta, para que liberarent, y lleven a ell, o qui suu poder tendrá, 1592, imprimis, y fea impremit lo sobredit libro, y enavale en la presente cintura, y Regne. Evidentes que ninguna otra persona paga imprimir, ni vendiendo lo dito libro per tempo de diez años, foy pena de diez delas rals libres, y delas apariellas, ab que imprimeria aquell, y encara de docentes florins de or de Avago. Dicen por eys, y manman anniversarios, y festivales oficiales, y sueldos de su Magestad don lo present Reente estibituidores, y collibituidores a qui pertanyano, que la presente nostra Real licencia en la forma sobreditas guarden y observen, a ell no contraengren en manera alguna, si la gracia de su Magestad teneno per eys, y en pena de cincuenta florins de or de Avago als reals oficenos apredicadores, y de bens delos estibituidores y collibituidores defensa no encortar. Dat en lo Real Palacio de Valencia anno xv, diez dias del mes de Mayo del año 1607.

El Marqués de Carazena.

V. Aguirre Regens.

V. Rodriguez Fisc. Admoc.

Franciscus Paulus Alrcus.
In Lincosum XXviii. fol. C. L. aij.

E.I.

Pasqual Costa Cholbí

Apunts d'Història

Conseqüències de l'expulsió dels moriscs

Perduda de població

El primer embarcament amb els moriscs expulsats va eixir del port de Dénia cap a Orà el 2 d'octubre, traslladant 5.339 moriscos. Quinze dies després tornaren els vaixells amb sis moriscos que havien fet la travessia i devien d'informar als seus corregidors de les condicions del viatge. Al final, van ser 42.518 els moriscos què van eixir pels ports de Xàbia i Dénia, a la Marina Alta. De la resta dels ports valencians eixiren 68.878 cristians nous; en total 111.396 moriscos embarcats. En quatre mesos, el País Valencià va perdre una tercera part de la seua població. En el cas d'algunes comarques, entre les que estaria la Marina Alta, el percentatge s'engreixaria fins a dos terços.

La repercussió que tingué l'expulsió dels moriscos a la València del XVII afectava a diversos àmbits, com l'economia, amb la inflació de la moneda per les falsificacions morisques i la crisi de la noblesa per la incapacitat de cobrar els censals als senyors feudals o l'agricultura, amb mancances en el mercat de productes com la canya de sucre, l'arròs o el blat. Escolano, al parlar del regne de València, escrigué "que había quedado, de región la más florida de España, en un páramo seco y descuidado".

L'alt grau de despoblació que patien els territoris implicà la necessitat de buscar solucions. La primera onada migratòria que els senyors esperaven, des de Castella i Europa, fracassà. Les terres despoblades dels moriscs eren les menys atractives per fer vindre nous colons, ja que eren les terres més muntanyoses i àrides. A més, els moviments poblacionals que s'estaven donant entre els diversos nuclis valencians no donaven bon resultat, doncs tots aquells camperols valencians que arribaven a repoblar aquest territori a la Marina Alta deixaven despoblat prèviament el seu.

Cartes de Poblament

La solució vingué amb el procés repoblador mallorquí, de la mà del virrei de Mallorca, en Joan Sanz de Vilaragut, d'origen valencià, junt a altres senyors, com el duc de Gandia. El procés repoblador tingué dues característiques principals. En primer lloc, es tracta d'una planificació senyorial. Els nobles aprofitaren les males condicions dels pagesos mallorquins per reposar la mà d'obra barata, doncs els camperols de les illes Balears eren més mal-ableables que els possibles colons valencians. I en segon lloc, les noves repar-

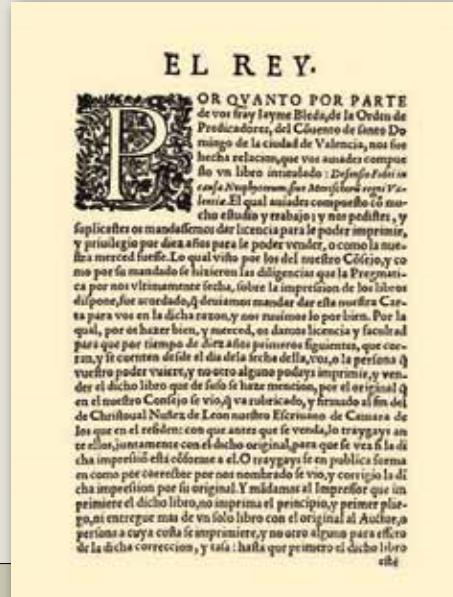
tacions o condicions de terres es feren mitjançant un document signat per ambdues parts interessades, repobladors i senyors. Es tracta de les cartes de poblament, contractes de base feudal col·lectiu —per a la repoblació o la colonització d'un lloc— entre el senyor i els colons, en els què generalment s'expressen els deures i els drets mutus. La majoria daten d'entre 1610 i 1612, encara que n'hi trobarem fins a la meitat del segle XVIII.

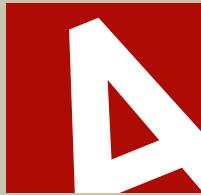
Els pobles de la Marina eren majoritàriament de moriscs, d'ací l'alt nombre de cartes que coneixem, com els casos de Vall de Gallinera, Parcent i Benigembla, Atzúvia, Negrals, Ondara, Pego, Vall de Laguar, Sanet i Sagra, Benidoleig, Forna, Tormos o Pedreguer.

Ara bé, les cartes de poblament sols foren l'inici d'un procés repoblador que tardarà encara un segle per acabar de recuperar les pèrdues demogràfiques esdevingudes arrel de l'expulsió. D'aquesta manera començà el que anomenarem procés de "mallorquització". L'arribada de gent provenint de les illes perdurà durant tota la primera meitat del segle XVII, entrant pels ports del litoral com Xàbia i Dénia, llocs de recepció i per tant de noves instal·lacions i també mitjançant moviments interns entre els diferents pobles de la Marina, en un últim intent de millorar les seues condicions i buscar nous terrenys per cultivar.

Així i tot, moltes alqueries i rafals de les nostres valls interiors quedaren per sempre despoblades, runes que formen part de la nostra història i que hui perduren com el record d'un passat no tan llunyà.

Núria Gómez

Una reflexió entorn dels Infants Moriscs

Quan Marc Bloch va escriure la seu clàssica *Apologia de la Història*, era el 1941, un any terrible per al seu país. Per això en ella podem trobar mostres del seu interès per el tema que anava a tractar i ens deia: "La història ens ajuda a comprendre el món en què ens toca viure". Tots estem disposats a veure en el passat les imatges que els fets ens van deixant i que ens parlen de prejudicis, com aquell que ara recordem de l'expulsió dels moriscos el 1609. El fet es que ara quatre-cents anys després podem seguir trobant-nos en el difícil camí de la convivència entre grups de religions diferents, entre si i amb les altres. Per això pense que cal portar a recordar aquell succès, per ajudar-nos a comprendre el perquè d'allò i com es va arribar a aquella solució.

La història de les relacions entre els cristians vells i els moriscos valencians estan fetes de conflictes algunes vegades però també de intercanvis i prestacions. A mesura que aprofundim en els documents guardats en arxius més privats que no als oficials, anem descobrint tot un entramat de relacions, unes vegades violentes i altres amicals. Caldrà esbrinar i escoltar les veus del passat que han quedat en el lligalls de notaris, procuradors senyorials, inquisidors, eclesiàstics i dietaristes on es sol narrar el dia a dia de les comunitats rurals morisques. Això encara està en gran part per fer al nostre país. Fixeu-vos en el treball que ha fet Bernard Vincent en el llibre *El río morisco*, (2006) utilitzant els lligalls inquisitorials. Ens mostra com era de complexa la situació dels pobles moriscos valencians en la seua integració en la societat del XVI. Partint de la visita inquisitorial de 1574 a les comunitats morisques de la Ribera Alta, ens mostra que en la coneixença del valencià o el castellà existeixen grans diferències d'unes localitats a altres. També, la costum morisca de la circumcisio dels infants menors de set anys canvia d'unes localitats a altres. Es el cas de Benimuslem on la major part dels habitants entenen el valencià i el parlent i no hi han infants circumcidats. Per contra a les localitats veïnes de Carlet i Benimodo la gran majoria de les dones, joves i xiquets nomes parlaven l'àrab i no entenien ni el valencià ni el castellà i tots els xiquets estan circumcidats.

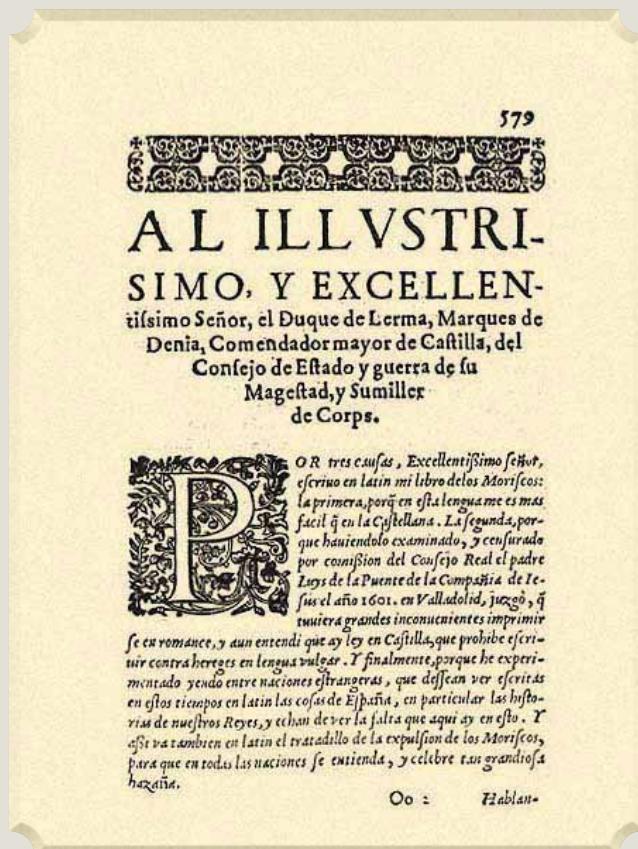
Aquestes diferències també les trobem alhora d'analitzar les causes per les quals es van quedar

alguns milers d'infants moriscos. En el cas dels –*morisquets*- es un tema que ha estat poc estudiat en el passat i que encara presenta dificultats a causa de la desaparició de molts dels arxius parroquials d'aquell temps. Cal per això fer una recerca més aproximada a la documentació de les localitats on van ser acollits ara que tenim accés a unes llistes que ens mostren el destí de molts d'ells. Els treballs entorn dels *morisquets* iniciats per Boronat el 1901, continuats el 1923, per Vicente Castañeda (Ontinyent) es completen amb les aportacions de F. Vañó, Sanchis Costa, Vila Moreno i darrerament l'estudi de Gironés Guillem que ens ha donat a conèixer les llistes de 2.447 xiquets i xiquetes morisquets que no van ser expulsats i que figuren en l'Arxiu de Simancas. Aquest treball ha estat un gran pas per avançar en la recerca del seu destí. Les cròniques del temps de l'expulsió parlen d'un "delicado problema" al referir-se al destí de molts infants moriscos. La qual cosa mostra la preocupació i dubtes morals que despertava en aquell temps la situació en que van quedar molts d'aquells infants. Com podem descobrir també, ara, hi ha milers de refugiats i milers d'infants que resten abandonats després dels conflictes i que són com testimonis "d'un món en què ens toca viure".

Tornant al tema dels *morisquets* en la diòcesis de València van quedar-se més de 2.000 infants, i prop de 4.000 en tot el Regne. Entre 900 i 1.000 van ser recollits després de la derrota dels revoltats a la Vall de Laguar i la Mola de Cortes, i formaven part del botí de guerra de les milícies locals que van participar en la derrota dels resistent. L'estudi de la relació entre milícies locals i els morisquets es una mostra que ens confirma com els soldats aconsegueixen aquells infants com una presa o botí. La major part per vendre'ls com a esclaus o per a ser adoptats per altres famílies. També estan aquells que quedaren abandonats en les Drassanes del Grau esperant l'embarcament cap a Orà, o van ser apressats en diferents circumstàncies i quedaren sota la protecció de la virreina Isabel de Velasco, Marquesa de Caracena. Finalment alguns nobles, eclesiàstics i professions liberals de les ciutats del Regne van recollir alguns d'aquests infants perquè eren fills de criades o persones relacionades amb ells i els pares van preferir deixar-los davant la por a allò que els esperava i amb l'esperança tal volta d'un pròxim retorn.

Apunts d'Història

El cas es que aquell "delicado problema" va arribar a la Cort i aquesta es va veure obligada a tractar el tema i va manar publicar i pregonar la següent ordre :

Su Majestad manda que se declare vando en todos estos Reynos, que los niños y niñas hijos de moriscos de Valencia no son esclavos ni se han de tratar como tales, sino como libres; pero que en consideración de la crianza y enseñanza, tiene su Majestad por bien de que las personas que los tienen o las a quien se entregaren los crien y ensenyan hasta que tengan 12 años, y que de allí adelante sirvan a tales personas otros tantos años como los que ellos les hubieren criado y enseñado en recompensa del trabajo y costa que hauran tenido en criálos y enseñálos.= V.S. I. Dara orden que esto se haga luego, y que se atienda con mucho cuidado a su ejecución, sin permitir que aya fraude ni engaño contra esta orden previniendo el cumplimiento della como mas convenga.

Valladolid 17 de abril 1610. Que no sean esclavos los hijos de los moriscos de Valencia.

Archivo General de Simancas. Secret. Estado, leg. 228

Gràcies a aquesta ordre, una comissió va recórrer les terres valencianes amb l'objecte de censar e identificar als fills de moriscos que havien quedat. El resultat ha estat un valuós document on estan registrats 2.447 morisquets, que a donat a conèixer Gironès Guillem (www.ignasigirones.com/htm/morisquillos.htm), el qual l'ha transformat en una base de dades informatitzada, on qualsevol interessat del tema podrà consultar-lo i seguir la recerca entorn de l'itinerari i les localitats on van arribar aquells infants. Un document, que quatre-cents anys després ve a aportar noves propostes i llum entorn a la presència morisca després de l'expulsió. És segur que alguns llinatges actuals valencians desconeixen el fil conductor que els portaria a alguns d'aquells infants que van quedar-se a la seua terra. Una història a la qual cal descobrir-li infinitat de aspectes, frustrations i esperances que són una mostra més d'un món que en aquell moment històric de 1609, li va tocar viure "a la nació dels cristians nous de moros del Regne de València".

Bibliografia

Bernard Vincent: *El río morisco. Biblioteca de Estudios Moriscos nº 2. Universitat de València.2006*

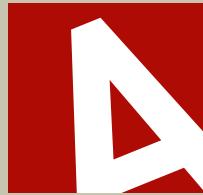
Ignacio Gironés Guillem: *Los morisquillos.Cátedra de Eméritos. Valencia 2007.*

Ferran Zurriaga i Agustí

Els Mudéjars/ Moriscs valencians i els documents

Retalls d'una societat sota sospita

A primeries del segle VIII arribaren a la Península les primeres onades d'un nou poder militar i cultural que tenia l'Islam com a religió, el qual s'instal·là amb força i es mantingué arrelat durant cinc-cents anys. A les terres valencianes la conquesta del rei Jaume I, a mitjans del segle XIII, posà fi a aquesta societat islàmica i inicià una nova etapa, la del domini cristià,

Apunts d'Història

en la qual es creà el regne de València com un estat més dins de la Corona d'Aragó. Aquesta realitat militar de domini cristià era tan sols una superestructura sota la qual existia, en realitat, una població majoritàriament islamitzada, ara anomenada mudéjars, a la qual se li va permetre, amb majors o menors dificultats, conservar la seu cultura, la seu llengua i la seu religió però que serà vista amb desconfiança. El fracàs de la repoblació cristiana, molt insuficient, suposà que al principi, llevat algunes poblacions cristianes imprescindibles per poder controlar el territori, existiren moltes poblacions mixtes, generalment amb predomini de població musulmana, i fins i tot extensos territoris de les zones interiors amb un poblament exclusivament mudéjar. Amb el temps augmentà la pressió dels pobladors cristians i per disposició reial aquests mudéjars, la tardor del 1525, van ser obligats a convertir-se al cristianisme i passaren a ser anomenats moriscs fins la seua expulsió el 1609.

Quins documents s'han conservat d'aquells "valencians", primer mudéjars i després moriscs, és el que volem d'una manera molt sintètica comentar. Volem parar més l'atenció en aquells que els eren més propis, els documents escrits en àrab i donar breus pinzellades del conjunt documental en català i castellà.

Segons diversos estudis sembla provat que els mudéjars i, després, moriscs valencians utilitzaven bàsicament l'àrab com a llengua escrita i parlada, l'anomenada pels documents cristians "algaravia", la qual es va poder emprar en documents públics fins la meitat del segle XVI quan va ser suprimida de manera oficial. També cal destacar que molts moriscs, en funció del seu contacte amb els cristians, entenien el català i el castellà, encara que la llengua familiar era l'àrab. Malgrat l'ús de l'àrab durant tants segles són escassos els documents escrits que s'han conservat, segurament per una destrucció sistemàtica motivada per la por ja que a partir del 1525 posseir un text en àrab implicava d'alguna manera ser musulmà i per tant heretge. En aquest sentit cal indicar que alguns documents s'han trobat de manera fortuïta, en fer obres, perquè estaven amagats.

L'arabista valenciana C. Barceló va recollir per a la seua tesi una col·lecció de 271 documents valencians en àrab dels segles XI al XVII, per a la qual cosa feu un recorregut exhaustiu per molts arxius, sobretot valencians. Els documents més antics, els del segle XI, procedien de la Dénia islàmica: el primer, molt conegut i que fins i tot inspirà una pel·lícula, és de l'any 1049 i es tracta d'un conveni entre Mujahid, rei de la taifa de Dénia, i la

catedral de Barcelona; els altres dos, escrits en aljamat (en castellà escrit, en aquest cas, amb caràcters hebreus i àrab), són fragments d'un procés judicial del 1083 i es conserven a la Biblioteca de la Universitat de Cambridge. La resta de documents informen sobre la vida quotidiana, en les aspectes econòmics i socials, de la població mudéjar/morisca valenciana i es conserven en diversos arxius. En arxius municipals com els d'Alcoi, Cocentaina, Pego, Cullera, Sueca, Gandia, Sogorb, Elx, Castelló, València i Vila-real; arxius eclesiàstics: arxius de les catedrals de Sogorb i València i l'arxiu del Col·legi del Corpus Christi de València (El Patriarca). També es conserva documentació en àrab a l'Arxiu del Regne de València (València), el principal arxiu històric valencià, on en seccions com les corresponents als documents de la Bailia es troben escrits en àrab: arrendaments, contractes, processos i plets judicials; també en altres seccions com les del Justícia, els comptes del Mestre Racional i la Reial Cancelleria és on es conserven aquests escassos documents.

Sobre el contingut podem dir que està composta majoritàriament per documentació de caràcter públic i que sobretot destaquen **les cartes**. Es tracta de cartes oficials motivades per no complir amb el pagament d'un deute (censal, renta, violari...) per part d'algun mudéjar/morisca, pel seu volum i importància, explicarem en aquests casos el procediment habitual. L'affectat denunciava al deutor davant el justícia que redactava una carta dirigida a qui tinguera la jurisdicció (l'exercici de la justícia) del lloc on vivia el demandat; es donava un termini per pagar el deute més el cost de la pena per incomplir el contracte; a la carta responia el batlle o l'alamí i si el deute no es cobria, després de tres avisos i un termini afegit de cinc dies, es procedia a la subhasta dels béns del deutor. Altres documents tracten de **la dot per matrimoni**; de **les sentències** judiciais davant l'alcaid; dels **compromisos i concòrdies** entre les aljames (conjunt de la població musulmana) i el seu senyor territorial; dels **salconducts** que necessitaven els mudéjars/moriscs per circular pel territori. De caràcter privat i familiar tan sols s'han conservat uns pocs documents sobre-tot rebuts, alguna carta, receptes, comptes i algunes curioses notes marginals que expliquen breument en àrab el contingut dels documents escrits en català.

El conjunt de documentació conservada als arxius, escrita en català o castellà, i que afecta als mudéjars/moriscs és molt més voluminosa i variada per la qual cosa és impossible de ressenyar en aquest article, únicament farem menció d'alguns documents i arxius mes destacats.

Apunts d'Història

En alguns arxius municipals i també a l'Arxiu del Regne de València, dins de processos judicials i altres, podem trobar **les cartes pobles** on es fixaven les condicions dels nous pobladors posteriors a l'expulsió dels moriscs, són documents molt interessants perquè ens donen dades sobre les condicions de vida dels moriscs, per exemple en alguns casos poden destacar la importància dels drets de pastura fet que posa de relleu el pes de la ramaderia com a indicador de diferenciació social entre els moriscs.

L'Arxiu de Protocols del Col·legi del Corpus Christi (València) és el segon arxiu històric notarial més ric del món, amb prop de 30.000 llibres de registres del segles XIV al XIX, en aquest arxiu es conserven alguns tipus de documents amb presència morisca com **contractes de compravenda** i sobretot els **contractes d'arrendament dels drets dominicals**, les inspeccions periciales i les declaracions de testimonis que ens donen notícies sobre l'existència d'una possible oligarquia morisca solvent amb patrimonis comparables a la dels cristians vells, aspecte que encara necessita més estudis. Hem fet menció de l'Arxiu del Regne de València en diverses ocasions, per la gran diversitat i riquesa de fons per a qualsevol estudi d'història valenciana, en aquest arxiu, en la secció de Reial Cancelleria, podem trobar un document molt destacat i voluminos: els 3 llibres del **Desarmament dels moriscs del regne de València**, redactats per complir les diligències del rei Felip II l'any 1563. Recull les llistes nominals dels moriscs de cada població i

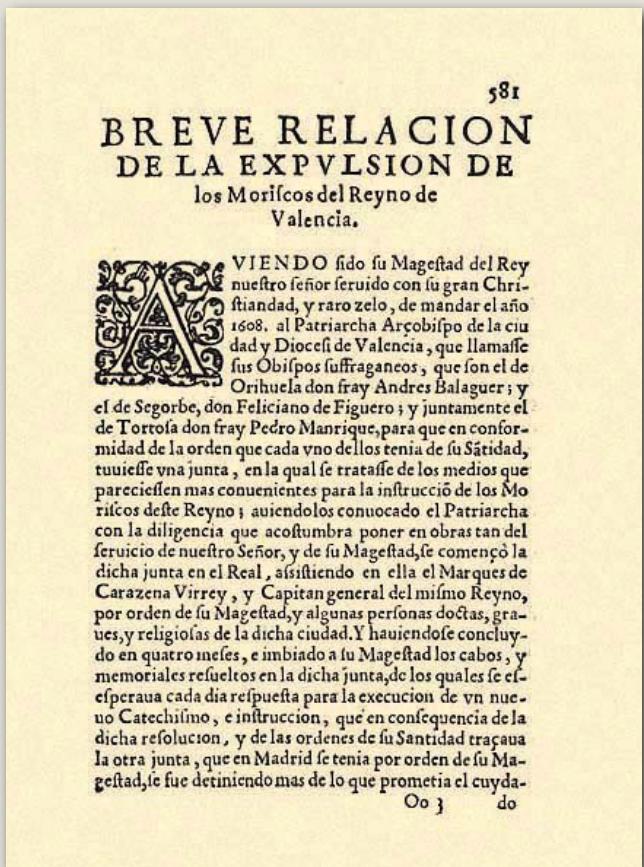
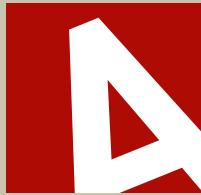
les armes trobades. Actualment hi ha un ambiciós projecte per a la transcripció i edició d'aquest document en relació a l'aniversari de l'expulsió.

A l'Arxiu Històric Nacional (Madrid) es conserva la documentació de la Inquisició i entre ells la del tribunal de la Inquisició de València. **El processos de la Inquisició** contra els moriscs són una font d'informació imprescindible per conèixer la repressió religiosa què ens acosten als detalls de la vida quotidiana de la societat morisca i la pervivència de la religió islàmica. També hi ha informació sobre el contraris a les postures oficials, com el cas del frare dominic, Fra Rafael Moner, predicador a València, que l'any 1530 fou obligat a retractar-se públicament de les seues crítiques sobre la conversió forçosa dels moriscs.

Per finalitzar aquestes pinzellades cal fer menció de l'Arxiu de Simancas (Valladolid) on es conserva la documentació històrica de l'administració central, a partir del segle XVI. En aquest gran arxiu podem trobar **disposicions reials** sobre els mudéjars/moriscs, dades sobre l'organització de l'expulsió, cartes, informes, memorials i documents sobre el "problema" moriscs.

L'any 1609 s'expulsava d'Espanya a la minoria morisca i es tancava el cercle de la uniformitat religiosa catòlica que s'havia iniciat a finals del segle XV amb l'expulsió dels jueus sefardites.

Rosa Seser Pérez

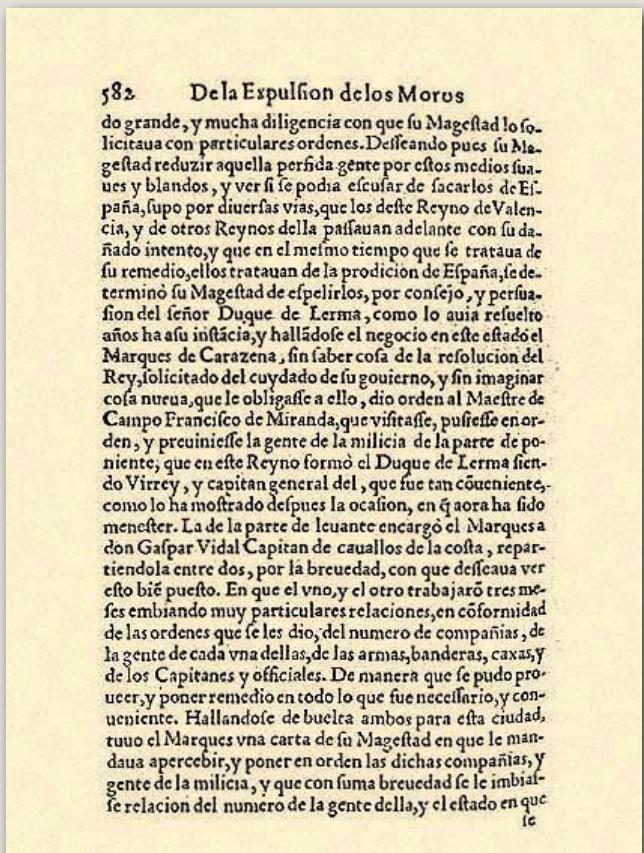
Conseqüències lingüístiques de l'expulsió

Els moriscs tenien la seu llengua com un dels trets diferenciadors, junt amb la religió. Parlaven un dialecte àrab i a les escoles aprenien en ell l'Alcorà. Solien entendre's amb seus veïns, emprant el català o el castellà, segons els llocs.

L'expulsió va tindre també conseqüències lingüístiques. Moltes terres del País Valencià i concretament moltes de la comarca alacantina de la Marina Alta van quedar deshabitades i sense conrear. Calia repoblar-les i el Duc de Gandia i virrei de Mallorca va possibilitar que un bon nombre de famílies mallorquines es feren càrrec d'aquestes terres.

Al llibre *Per poblar lo regne de Valentia*, Antoni Mas i Forners i Joan-Lluís Monjo i Mascaró expliquen el fet:

"L'expulsió dels moriscs del 1609 – la culminació de la neteja ètnica iniciada més de tres segle abans – suposà la pèrdua de més d'un terç de la població del Regne de València (unes 400.000 persones). Una pèrdua d'efectius demogràfics d'aqueixa magnitud havia de causar una minva subtada dels ingressos del fisc reial i, sobretot, de les rendes percebudes pels senyors feudals propietaris de senyorius habilitats majoritàriament – o totalment – per moriscs. Així doncs, tant per als uns com per als altres era urgent procedir al repoblament de les terres abandonades. Una tasca que començà gairebé al mateix temps de l'expulsió, però que ensopegava amb la tendència cap a l'estancament de la població del Regne de València, clarament visible a les darreries del segle XVI. Aquest estat de coses n'impedia la recuperació demogràfica i, consegüentment, l'ocupació de la totalitat dels territoris abans poblats per moriscs. No és estrany, doncs, que els cristians vells del País Valencià s'assentassen preferentment a les terres baixes i a les hortes pròximes a la costa, on podien obtenir terres amb rendiments acceptables. A les zones muntanyoses, més poc aptes per a l'agricultura cerealícola, però superpoblades fins al moment de l'expulsió, la insuficiència dels efectius

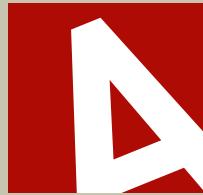

Apunts d'Història

Del Reyno de Valencia. 583

se hallaua : y otra de las casas de Christianos viejos , que en este Reyno vivisse, y de las de Christianos nucuos Moriscos , que en el podria tomar armas: lo qual se pudo hazer con tanta breuedad y secreto, por razon de las diligencias referidas , que se le imbio luego a su Magestad sin que nadie entendiesse la ocasion para que se pedia. Parecio auer en el Reyno de Valencia , sin su Ciudad Metropoli, ciudades, villas, y lugares, setecientos y cincuenta y cinco. De Christianos viejos auia trezientos y dos , de Moriscos quatrocientos y cincuenta y tres. Todas las casas de Christianos viejos y Moros eran nouenta y una mil ochocientas y quattro, fuera la ciudad cabeca del Reyno. De Christianos viejos sesenta y tres mil setecientas y treynta y unacasa: de Moriscos veintiocho mil y setenta y una, en q hauia mas de ciento y treynta seys mil personas hòbres, mugeres, y niños, como se vino a aueriguar por las embarcaciones. De los quales cincuenta mil podia tomar armas. Despues desta orden de su Magestad vinieron otras secretas al Virrey , a todas las quales se siguió que dia de San Bernardo a veinte de Agosto de 1609. llegó a esta ciudad de Valencia don Augustin Mexia Maese de Càpo, General de Espana , y del Consejo de guerra de su Magestad, con la resolucion , y orden de la expulsion de los Moriscos deste Reyno : que parecio conueniente , y necesario comenzar por el, por ser lo mas peligroso, mas gente junta, mayor numero , mas cerca de la marina , mas rebeldes , y congregados en haljamas, lugares, y poblaciones, de que se seguia el mayor peligro de mouimiento, y rebelion, como a la postre lo mostraron.

Don Augustin vino con boz de visitar las fronteras , y auiendo visto con el Marques, le declarò la ocasion a que venia, y la voluntad de su Magestad ; y ambos a dos la declararon al Patriarcha. Y todos tres con el secreto que con-

Del Reyno de Valencia. 585

seruicio,seria encaminada al bien,y quietud de vassallostā fieles y leales,como los dese Reyno:y que pues estauā cierros de que lo son,y del amor que su Magestad en toda ocaſion les ha mostrado,que no tenian razon de affigirſe,fino esperar con muy quen animo qualquera determinacion.Y que el no sabia lo q̄ uia de ser.Toda via no hallandose algunos animos del todo quietos,perseueraron en hazer las dichas juntas.Asiendo entendido don Iuan de Aguirre del consejo de su Magestad y Regente la Cancilleria del dese dicho Reyno,como tan zeloso , y cuidadoso del servicio de nuestro Señor , del de su Magestad,quietud, y bié del, que podia auer algunas diferencias, y encuentros en el dicho braço Militar,por ser la junta tā grande,y los negocios que se trataban en ella,lo preuino,y acudio a la Diputacion a tiempo,q̄ pudo componery sosegar los animos de algunos Caualleros,q̄ por diferencia de pareceres , no en lo principal,porq̄ en esto sin faltar vno,nostraro su grā fidelidad,y zelo al seruicio del Rey,q̄ siépre en este Reyno ha mostrado,sino sobre circunstancias,de la forma de la embaxada,o personas q̄ a ella uian de ir,lo cōpuso , y sosegó todo el Regéte.Y fue a dar cuēta dello al Virrey , q̄ le topó en la puente del Real encaminado a la calle de Caualleros, cō el mismo definio.Y el Virrey le dixo, q̄ se boluiesse a su posada,y q̄ diese orden,para que en anocheiendo,los del braço Militar se retiralen a las suyas,cosa q̄ ya la dexaua el Regente ordenada al Doctor Rodriguez Juez Criminal de la Real Audiencia.Y pasando el Virrey por la Diputaciō, adonde el dicho Doctor Rodriguez etaua,le boluió a dar la mesma orden desde su coche,adonde salio a hablalle.Dentro de muy poco rato boluió a auer sobre las mismas causas, diferencias entre algunos Caualleros, de manera, que auiendo avisado al Regente dello , salio de su casa tan apriessa, y alterado, que llegando otra vez a la Diputaciō,

O s y vien-

fou suplida principalment amb l'afluència de repobladors de fora del Regne.

Tot i els avenços assolits per la historiografia, resten encara per definir les característiques d'aquest procés migratori. En alguns casos – com podria ser el dels repobladors del Principat, de Castella o de França – sembla un moviment autònom; en altres, com l'assentament de repobladors genovesos i mallorquins, es tracta d'un procés dirigit – o si més no estimulat – pels senyors valencians i que, en el cas del colons mallorquins, només és explicable per la intervenció directa d'aquests, sobretot pel que fa a l'organització de l'embarcament dels colons mallorquins en direcció cap a València”.

A tots els tractats de Filologia Catalana hi ha un apartat especial dedicat al parlar dels pobles de Tàrbena i la Vall de Gallinera, paradigmàtics pel que fa a l'arribada de mallorquins al segle XVII. Diu Montserrat Alegre:

“Segons consta als documents dels arxius parroquials, els repobladors de Tàrbena procedien de Manacor, Pollença i Santa Margalida i els de la Vall de Gallinera venien del Pla central de Mallorca i Andratx. A d'altres indrets, com la Vall d'Alaguar, la vall de Xaló i Benidoleig, també s'establiren famílies mallorquines. Les romanalles lingüístiques

586 De la Expulsion de los Moros

y viendo algunas espadas desnudas, subio arriba, y boluió a componerlos . Este auís llegó al Marques pasando el mercado , y boluió la buelta de la Diputación derecho a la plaza de la Seo, auiendo imbiado adelante a don Iuan de Castelui, que uia en su coche, con orden, de que remediasse lo que vuiese, y auiendo dificultad, le auisasse , que en la plaza de la Seo le esperaría, con intención, que no fiendo necesario, seguir su camino, sin que se pudiesse considerar el intento, y recato que le auia hecho bolues . Adonde don Iuan de Castelui llegó despues de auer hecho la diligēcia, y dixo al Marques, que quedaua todo sosegado, de manera que no auia de q tener ningun cuydado.Y pasando la buela de las casas Arçobispales , llegó vn criado del Patriarcha de la Diputacion corriendo, y con tanta alteracion, q̄ le preguntó el Marques, si auia algo de nuevo, y le dixo, que en la sala del braço Militar, auia dado vn delmayo al Regente . El Marques ordenó al dicho don Iuan de Castelui, que boluiesse, y lo hiziese lleua a su casa, con el cuidado de su salud, que conuenia, y le auisasse luego de lo que vuiese . Llegado el Marques a la plaza de Predicadores , vino a gran prisa don Iuan de Castelui, y le dixo, que el Regente en la propia sala del braço Militar auia epirado de pura congoxa . Cosa que sintió el Marques con grande estremo, que le queria, como quien conocia la gran chrisiandad, reütitud, y zelo, y bondad d'este ministro : que fu la que todo el mundo sabe, y mostró hasta su muerte , hauiendo pocos dias antes en cierta ocasión grande, dado notable testimonio de su santidad . Fue su muerte a 16. de Setiembre. 1609 . Fueron embiados por Embaxadores al Rey , Don Phelipe Boil, señor de Manises ; y Don Iuan Valterra, ambos muy principales, y muy Christianos, y piós .

Escrivio su Magestad a los Prelados, Señores, y Barones de todo el Reyno a cada vno en particular, dandoles cuen-

ta

s'escampen per una zona àmplia, si bé amb diversa intensitat”.

Això significa que no són soles aquests dos pobles, sinó que a molts altres de la comarca i d'altres comarques la repoblació va tindre caràcter fonamentalment mallorquí. Carmel Giner Bolufer, en *Topografía histórica de los valles de Pego*, diu que “..cuando fueron expulsados los moriscos, existían en el valle ocho poblados o alquerías que quedaron totalmente deshabitadas y que fueron repobladas con familias mallorquinas”. I Vicent Beltran, en *El parlar de la Marina Alta*, que té com a subtítol “El contacte interdialectal valencianobalear”, ens diu: “El fet històric que ha condicionat la varietat lingüística dels nostres pobles ha estat, sens dubte, l'expulsió dels moriscs l'any 1609 i la consegüent repoblació mallorquina, duta a terme pel Duc de Gandia i Virrei de Mallorca. Cal destacar que, mentre que a les valls de l'interior i a la zona compresa entre Tàrbena i Jesús Pobre – és a dir, aquests dos pobles i Xaló, Llíber, la Llosa, Pedreguer i Gata, amb la Rectoria – està documentat el component humà procedent de les Illes, i, a més a més, s'evidencia en la pròpia varietat lingüística, a la majoria de llocs hi manca documentació o estudis d'història local centrats en aquest aspecte”

Els ja esmentats Mas i Monjo volen incidir en que hi ha molts altres pobles amb repoblament procedent

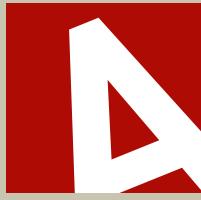

Del Reyno de Valencia.

587

ta de las causas que mouieron su Real animo a esta tan santa resolucion, que en substancia son las contenidas en la cabeza del Bando : las quales cartas les dio el Virrey. Y fue tan grande la vñion, y conformidad de todos en feruir, y obedecer a su Magestad, que al punto que se acabó de leer la carta que su Magestad escriuio al Estamento Militar de este Reyno de onze de Setiembre, acudieron al Virrey, para entender mas largamente sobre esto la Real voluntad de su Magestad, a fin de acudir con personas, vidas, y haziendas a la deuida, y puntual execucion della, como lo hizo el dicho Estamento, y todo el Reyno, mostrando la fineza de su acostumbrada fidelidad, y amor al seruicio de su Rey. Y así luego que mandó el Virrey, que se pusiesse la ciudad en defensa, repartiendola en seys quarteles, y la gente della en seys Maesés de campo, que el Duque de Lerma siendo Virrey señaló en la Pregmatica que para esto se hizo para las coñas de su defensa, acudieron con puntualidad, valor, y cuidado los Maesés de campo a poner en orden sus tercios, y en defensa sus puestos, no solo los que son ministros del Rey, como es el Gouernador del Reyno, y su Tiniente, mas tambien el Conde de Castellar, el Conde de Alaquaz, y el Conde de Buñol. La alegría que tuvo el pueblo, sabida la nueua de la expulsió, el agradecimiento que por esto mostraron tener a su Rey, el valor, y denuedo con que ayudauan a esta obra ya antes que se publicasse el Bando, fue cosa prodigiosa. Hechas todas estas preuenciones, y preuenido todo lo demas q conuino para el effeto tan desleido, e importantane del negocio de la expulsion, se publicó el Bando, que va al fin desta relacion.

El mismo dia que se publicó el Bando, que fue a 22. de Setiembre, despacho el Virrey con grande puntualidad y cuidado quatro Caualleros principales desta ciudad, que fueron don Baltasar Mercader, y dñ Pedro Escrivá del habito de

de Mallorca: "No sols Tàrbena i Gallinera – ciutades per multitud d'autors – sinó un vast àmbit geogràfic del País Valencià va ser repoblat després del 1609 per mallorquins. El fet, com hem vist, és evident per tot arreu de la Marina Alta i sembla extensiu a bona part de la Marina Baixa, així com de l'Alcoià i de la Safor i també hi hauríem d'afegir la Vall d'Albaida"

De tota manera, és Tàrbena el poble on més podem trobar els mallorquinismes derivats de la repoblació. Vicent Beltran els classifica així:

- 1. Més vacil·lacions que enllloc de a i e, sobretot en morfologia verbal: *jo parla, gire't, vage, cade, llevador* per *jo parle, gira't, vaja, cada, llavador*. *Conservació esporàdica de la vocal neutra.*
- 2. Vitalitat de l'article salat en totes les generacions aplicat al lèxic en general – l'article literari ha quedat restringit a tot allò que té valor únic, abstracte, de gran magnitud, de prestigi, inabastable; i apareix també en frases fetes, refranys, números - : *sa taula, es cap, ses dones, es homens; però l'iglesia, el retor, el rei, la mar, la nit, el cor, l'onze...* L'article masculí so es conserva entre els vells darrere de la preposició *amb*: *nava amb so cabàs.*
- 3. Conservació de l'article personal en davant els noms masculins començats per consonant: *en Jaume, en Vicent, però l'Andreu, la Maria.*
- 4. Els demostratius prenen les formes *aquest* (pronunciat sempre [a'quet]), *aqueix i aquell.*
- 5. El sistema d'adverbis de lloc coincideix amb el de l'època clàssica: *ací, aquí, allà.*
- 6.ús sistemàtic de la preposició *per* amb valor final en compte de *per a*: *això és per tu.*
- 7. La preposició *amb* pren la variant *ana* precedent un relatiu: *ana qui has vingut?*
- 8. L'adjectiu quantitatius *molt*, seguit de substantiu i acompanyat de la preposi-

ció *de*, adopta sempre la forma de masculí singular, independentment del gènere i del nombre del substantiu: *molt de dones* (en mallorquí *moltes de dones*) per *moltes dones*.

- 9. Diversos verbs intercalen una i epentètica entre l'arrel i el pronom: *culli-la*, per *cull-la*.
- 10. Ús de la partícula *ell* emfàtica.
- 11. Presència de lèxic mallorquí propi o accions coincidents, com ara *allot, ametló* (ametla verda que es menja total), *esguixar, mans palpes, remutxalla, ribrell, ull de bou*. Malgrat tot, es desconeixen diversos mallorquinismes propis d'altres llocs de la comarca.

Francesc Reus Boyd-Swan

584 De la Expulsion de los Moros

uenia fueron dispuniendo los negocios muy conforme a sus obligaciones. Aviéndose dispuesto, y ejecutado con grandísimo secreto y recato lo que su Magestad ordenó, se juntaron en los puertos de Alicante, Denia, y Vinaros, que fueron los que le señalaron su armada Real del mar Oceano, de que es Capitan General don Luys Fajardo, y todas las galeras de España, de que lo es el Marques don Pedro de Toledo, las de Napoles, de que lo es el Marques de Santa Cruz, las de Sicilia, de que lo es don Pedro de Leyva, las de Genoua, de que lo es el Duque de Tussis, las de Portugal, de que lo es el Conde de Elda, las de Barcelona, de que lo es don Ramon Doms. Quando se entendio que estas armadas Navales, y los Tercios de Italia venian a los dichos puertos deste Reyno, dio tanto que pensar a los vecinos del, que aunque la fidelidad, obediencia, y amor que siempre tuvieron a sus Reyes, en particular al Rey nuestro Señor, por tan señaladas mercedes como tienen recibidas de sus Reales manos, es de suerte, que jamashan reconocido, ni reconoceran en esto superioridad a ningun otro Reyno: con todo por el mismo caso los puso en tanto cuidado, en particular al estamento Militar, ver que su Magestad no les dava razon de sus intentos, que muchas veces se juntaron en la Diputacion, a tratar de imbiarle a suplicar por embaxadores les fiziesse merced de hazerles sabidores de lo q queria emprender, ofreciendole a seruille en qualquier ocasion que quisiesse emplecar su valor, amor, y grandes obligaciones. Y para conseguir esto fueron muchas vezes al Virrey a pedir, les diesse licencia para hazer la dicha embaxada, y que juntamente les favoreciesse con su Magestad para poder salir de tan grande confusion, en que se vian, o que les reuelase algo, si lo sabia para quietar se. Y aunque el Virrey les aseguro muchas veces, que qualquier resolucion que su Magestad tomasse convenientemente a serui-

Apunts d'Història

Bibliografia sobre l'expulsió dels Moriscs

L'expulsió va originar una abundant literatura, de vegades escrita pels mateixos protagonistes, que van viure els esdeveniments, tals com Fonseca, Aguilar, Guadalajara, Aznar, Corral i Bleda, entre d'altres, que van acceptar i fins i tot aplaudir de manera unànim el que hom pot considerar el primer holocaust d'Europa.

En 1611, seguint els passos d'altres missatgers del Patriarca Juan de Ribera, el dominic Damián Fonseca viatjà a Roma, per tal d'aconseguir del Papa la declaració de "Santa Cruzada" a l'expulsió, cosa que no va poder ser, però que va permetre conèixer l'expedient preparat a l'efecte i publicat a l'any següent, sota el títol *Justa expulsión de los moriscos de Espanya, con la instrucción, apostasía y traición dellos*. El Patriarca pensava que "se debían de echar a todos los moriscos o en su defecto hacerlos esclavos". Justifica l'expulsió pel perill que representen i narra que quan els moriscs estaven ja en alta mar, eren morts i llençats a la mar. També descriu la matança de moriscs a la Vall de Gallinera i, posteriorment, en arribar a les platges d'Argel. Es capaç de dir molt geladament que "de seis mil que salieron de Valencia para Argel, solo uno entró en él"

Pertanyia també a l'ordre dominicana J. Bleda, mortal enemic dels moriscs i que va intentar aconseguir l'aprovació papal a l'expulsió. És autor de diverses obres sobre el problema morisc i en 1618 va publicar *La coronita de los moros de Espanya*, on relata tots els mals dels moros des de Mahoma fins el seu temps. En la seua obra ens descriu l'alegria, els càntics i la música dels moriscs quan feliços baixaven de les muntanyes cap a la costa, perquè la bondat del rei Felip III els oferia l'oportunitat de tornar a la seua antiga terra, posant al seu abast les galeres escaients.

Juan de Mariana va ser l'autor d'un dels tractats d'història més complets del moment, la Historia General de Espanya, publicada el 1601. Després de la seua mort, els seus deixebles van continuar l'obra i al tom XVII de l'edició de 1821, s'aporten notícies sobre l'expulsió. No gosen condemnar-la plenament, però diuen que els mals dels moriscs era fruit

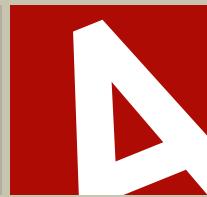
de la ignorància dels eclesiàstics, del seu poc cel per a convertir-los i de la cruetat amb que els tractaven. Deia també que la traïció de què eren acusats era falsa, inversemblant i sense proves, perquè era gent pobra i poc instruïda, ocupada únicament en el conreu de la terra. Per això, quan es van sublevar, van cometre tota classe d'atrocitats, especialment contra religiosos. L'autor es lamenta del maltractament i els robos soferts pels moriscs abans de l'embarcament i diu que "la expulsión causó una herida mortal a la Monarquía haciendo caer la agricultura, las artes y el comercio".

També tracten el tema al llarg del segle XVII altres estudiosos com A. Corral y Rojas, P. Aznar Cardona y Fr. Marco de Guadalajara, tots ells condemnant els moriscs i donant per bona la seu expulsió.

Al segle XVIII, la llustració va introduir a Espanya el "arabismo", segons Ricardo García Cárcel, com una mena de lluita contra l'Església, el màxim representant de la qual va ser Miguel Casiri, protegit del rei Carlos III, que desenterra antics manuscrits conservats a la Biblioteca d'El Escorial, qüestionant abundants notícies bastant distorsionades fins el moment.

Al segle XIX, hom pot vorer diferents postures sobre el tema, donat que mentre el més conservadors eren defensors de l'expulsió, els liberals, més tolerants amb els moriscs i més crítics amb el poder, els van considerar víctimes de l'opressió. Cánovas del Castillo aprovava l'expulsió però considerava injusta la manera com s'havia realitzat. Al seu llibre *Historia de la decadencia de España*, afirma que aquest és el succés més desgraciat que havia presenciat Espanya en molts segles. Diu que va estar motivada per l'odi dels moriscs que rebutjaven el cristianisme i conspiraven amb els enemics d'Espanya.

El canonge Pascual Boronat era defensor acèrrim de l'expulsió i va saber aprofitar un munt de documents oficials, utilitzats en la seua campanya radical a favor del Patriarca Juan de Ribera, el seu protector, i per als dos l'expulsió va ser fruit del destí providencial de l'Espanya "luz de Trento", "martillo de herejes", "brazo derecho de la cristiandad", de la Espanya eterna "gratia dei". Boronat va ser autor d'una voluminosa obra titolada *Los moriscos españoles y su expulsión*. Després de Boronat els estudis sobre els moriscs són abandonats i curiosament el mateix any de l'obra del canonge, a Londres era editada la contrapartida ideològica a càrrec de l'hispanista

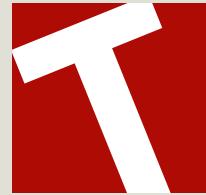
Henry Charles Lea, *The moriscos in Spain. Their conversion and expulsion*, on aporta interessants dades sobre els projectes que es pensava portar a cap abans d'expulsar-los, com per exemple castrar a tots els xiquets, raptar-los o concentrar a tots, majors i petits, en el pla d'una vall.

I és precís fer-nos ressò de *Historia de la ciudad de Denia*, de Roc Chabás, on dedica un ampli capítol a la situació de Dénia al segle XVII, que era un temps de benestar fins que va arribar la fatídica ordre. Chabás diu que el rei Felip III estava disposat a atorgar al Marqués de Dénia i Duc de Lerma tot allò que li servira d'honor, perquè l'amistat amb ell era grandíssima fins l'extrem que va visitar tres vegades Dénia, la darrera en gener de 1604 "acom-

pañado de toda la grandeza de España, príncipes y ministros extranjeros".

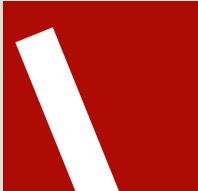
Chabás descriu l'arribada en 1609 de les galeres que portaven els terços de Nàpols i transformaven Dénia en una plaça forta, per a després lamentar l'expulsió: "Abandonando sus hogares y los sepulcros de sus padres, caminaban unos a pie, otros, ancianos, transportados en acémilas, rodeados todos de niños y mujeres, en cuyos brazos llevaban sus pequeñuelos", i continua informant que al port eren introduïts en barques, després de llevar-los els seus efectes personals. Segons Chabás, s'embarcaren des del port de Dénia més de sis mil persones.

Manuel Bas Carbonell

Cuadro de factores y sus variables extraídas de la matriz Varimax por 5, 6, 7 y 8 factores, y ordenados por su peso

FACTOR	n/5	Variables	
1	Planteamientos pedagógicos compartidos	4'4 4'3 4'2 4'2 4'2 4'1 3'9 3'8 3'8 3'8 3'7	4.4 Los programas nuevos son asumidos por todos. 1.4 El centro participa en proyectos innovadores para solucionar los problemas. 1.1 El centro está claramente orientado al aprendizaje del alumnado. 3.3 Se tiende a que las normas sean preventivas, claras y de efecto rápido. 5.1 Las actividades del centro promueve una educación en valores y hábitos sociales. 2.5 Los departamentos comparten los objetivos del centro. 1.2 Los diversos proyectos son citados con frecuencia para ayudar a definir lo que hay que hacer. 7.1 Todos los miembros del claustro sienten como suya la tarea de transmitir a los alumnos en prácticas la cultura profesional del centro. 7.2 El resultado de las prácticas se evalúa más allá de criterios puramente burocráticos. 2.1 Hay una cultura de trabajo en equipo. 4.3 El centro y los departamentos desarrollan estrategias de formación para mejorar las prácticas de enseñanza/aprendizaje que se llevan a cabo en las aulas.
2	Final primer cuatrimestre	4'5 4'3 4'2 4'2 4'0 4'0 3'6 3'1	5.3 Se comunican con prontitud a las familias los problemas del alumnado. 5.2 La relación tutorial con las familias se estimula con especial cuidado. 3.2 Hay pautas de convivencia y normas de disciplina conocidas y asumidas por familias, profesorado y alumnado, que consiguen un buen clima en el centro. 7.3 Los tutores del profesorado en formación tienen como objetivo la mejora de la profesionalidad de los alumnos en prácticas. 5.4 El ejercicio de la tutoría es altamente valorado por el profesorado como inherente al ejercicio de la profesión. 6.2 El entorno social conoce y valora la calidad del centro. 6.1 Existe una participación positiva y de confianza de las familias en el centro. 6.4 Las familias se implican en la formación de sus hijos, en coordinación con las estrategias establecidas por el centro.
3	Exámenes 1º cuatrimestre	4'5 4'3 4'3 4'0 4'0 3'7	2.4 Se intenta que los equipos directivos sean estables para mantener los proyectos y el estilo del centro. 1.3 Se defiende la continuidad de las decisiones o proyectos. 2.3 Los diferentes cargos asumen sus tareas y las desempeñan con responsabilidad, favoreciendo la evaluación de su trabajo y de los resultados obtenidos. 3.1 Los aspectos conflictivos más habituales entre el profesorado se resuelven mediante consenso. 2.2 Las personas con responsabilidad en el centro se sienten apoyadas en sus decisiones. 4.1 Las actas de las diversas reuniones reflejan con frecuencia debates sobre la eficiencia del centro, sobre los resultados.
4	Comienzo 2º cuatrimestre	4'3 4'2 4'0 4'0 3'8	6.3 Las actividades complementarias o extraescolares son coherentes con los objetivos del centro. 4.2 El centro tiene programas específicos, en los que se implican los departamentos, para que la diversidad del alumnado acreide la ESO. 3.4 Existe algún plan de solución de conflictos. 4.6 El rendimiento es satisfactorio, teniendo en cuenta las características del alumnado, del entorno, etc. 4.5 Existen planes de refuerzo o de recuperación eficaces.

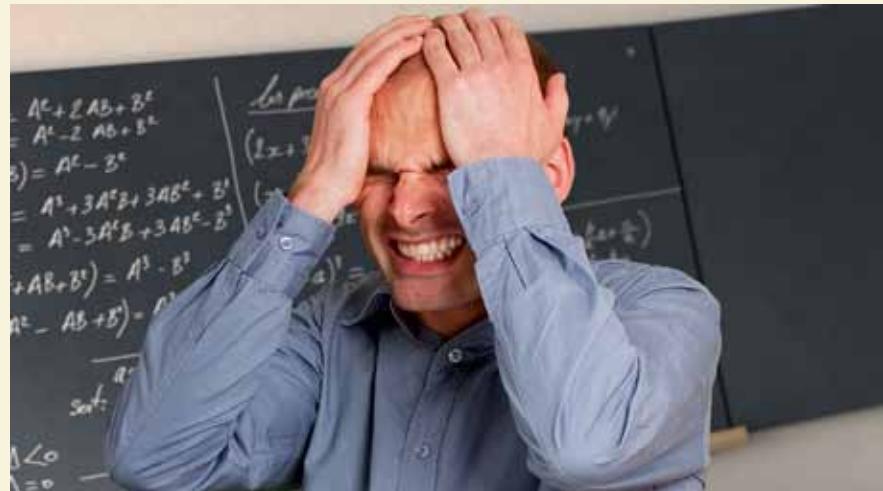
Informe

El Informe Talis 09: La otra cara de Pisa

A juzgar por el revuelo producido por el "Informe Talis" (Teaching and Learning Internacinal Survey), cuya publicación y presentación de resultados fue el pasado 16 de junio, aventuramos su utilización como arma arrojadiza entre tírios y troyanos para los próximos meses y aún años. Como ocurriera con los llamados Informes Pisa, también propiciados por la OCDE, el macroestudio realizado ahora por ese mismo Organismo a profesores y directores de Centros Escolares de Secundaria Obligatoria de 24 países también está levantando ampollas.

Sindicatos, Asociaciones de Profesores, Ampas y otros colectivos de la enseñanza, así como los medios de comunicación, no han dejado transcurrir ni cuatro días para entrar en liza apropiándose de sus resultados para apoyar sus puntos de vista, en muchas ocasiones con una perspectiva sesgada u ocultación interesada de datos, todo lo cual oscurece una lectura sosegada y positiva de este gran trabajo y del enorme esfuerzo que supone su puesta en marcha.

El llamado "Informe takas" o "Informe Internacional de Enseñanza y Aprendizaje" ha supuesto un largo y complicado cronograma, con un proceso que arranca con los estudios previos y selección de encuestas destinadas a chequear a los principales protagonistas de la Educación Secundaria Básica en cuanto a Docencia y Aprendizaje y a sus condiciones de trabajo en sus establecimientos docentes. Estas encuestas, que implican a 90.000 personas, representativas de un universo de dos millones de docentes repartidos en cuatro continentes, se han prolongado a lo largo de tres años, desde el "Estudio Piloto" realizado entre septiembre y octubre de 2006, la "Prueba de campo" aplicada entre marzo y abril del 2007, hasta ver completada la fase de recopilación de

datos, entre Octubre y Noviembre del 2007 para los países del Hemisferio Sur, y de Febrero a marzo del 2008 para los correspondientes al Hemisferio Norte. Todo este proceso ha venido a concluir con el citado Informe Inicial del 16 de Junio de 2009 cuyo título es *"Creación de entornos de enseñanza y aprendizaje eficaces: Primeros resultados del sondeo de Enseñanza y Aprendizaje de la OCDE"*.

Tanto los Centros elegidos, como los profesores y directores afectados, lo fueron de forma aleatoria y todos los implicados actuaron de forma absolutamente anónima y, dentro de ese respeto al anonimato de los encuestados, se han procesado los millones de datos obtenidos. En España han participado 200 Centros de Secundaria y por cada Centro, también aleatoriamente, se ha designado a 20 profesores para contestar a un cuestionario con una duración de 45 minutos, además del director con planteamiento específico para su función.

El contenido del cuestionario pretende analizar, entre otros roles, el papel y funcionamiento del liderazgo escolar; la valoración del trabajo del profesorado en sus respectivos centros y la información que reciben de esa valoración; las opor-

tunidades ofrecidas al profesorado en el desarrollo de su profesión y los distintos enfoques de la enseñanza y aprendizaje en el aula, además de otros datos relativos al grado de satisfacción y autoestima de la función docente junto a otras condiciones de trabajo en los Centros Educativos y su entorno.

Cabe señalar que países como Francia y Alemania no han participado en esta primera encuesta, aunque sí lo han hecho otros de nuestro entorno como Portugal, Italia, Bélgica, Países Bajos, Austria, además de otros repartidos en cuatro continentes.

El problema, con la diversidad de interpretaciones a que se prestan siempre las estadísticas, no es sólo las cifras y sus porcentajes arrojados por esta macroencuesta, sino también su valoración en función de determinados prejuicios acumulados durante largos años por algunos "expertos" con esquemas prefijados desde distintos sectores y que a la luz de este Informe no tendrán más remedio que revisarlos.

Valoración de resultados para España

Entre los datos más significativos, recogidos por el estudio y percibidos por

Informe

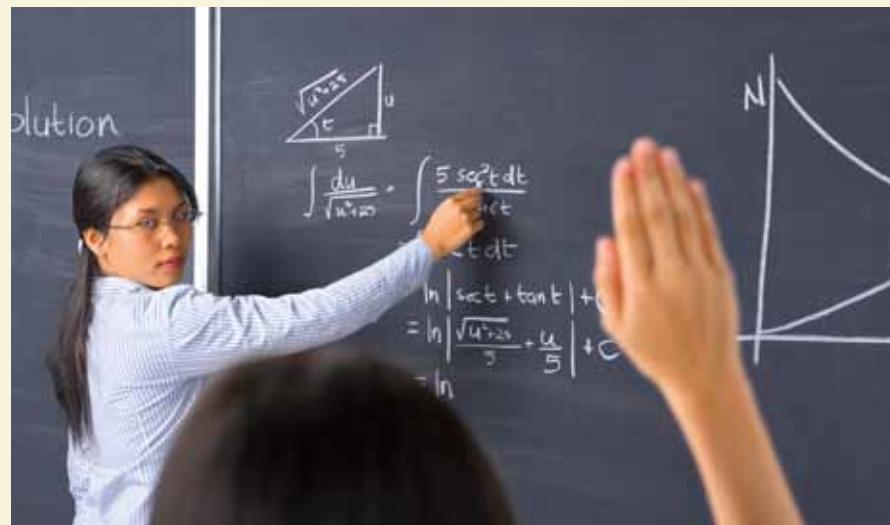
profesores y directores de centros, cabe señalar una cierta visión pesimista de su labor, la influencia del entorno escolar y social en que se desarrolla y la falta de motivación personal y profesional.

En relación con los alumnos, los profesores resaltan la enorme dificultad de conseguir una motivación positiva y el mal comportamiento del alumnado. Un 16% de su tiempo lo han de aplicar a conseguir un cierto orden en la clase y centrar la atención de los alumnos, lo que, unido a un 7,4% del tiempo empleado en papeleo administrativo, les distrae de su función docente. A este cuadro cabe añadir la escasa o nula colaboración de las familias, según su apreciación, cuando no el temor a intimidaciones y amenazas de sus alumnos o sus familiares, destacado por un 27,4% del profesorado.

En cuanto a la valoración de su trabajo, se destaca un 59,8% de profesores españoles que aseguran no haber recibido ningún tipo de evaluación, reconociendo o criticando su labor docente, ni por parte de la Dirección ni de la Inspección, con una tasa muy elevada respecto al 22,2% de la media de la OCDE, lo que deriva en una fuerte desmotivación en su tarea, al no recibir ningún incentivo ni reprobación. Los buenos profesores, motivados y vocaciones, pasan desapercibidos cuando no marginados por los profesores medios-cres o poco cumplidores. Su autoestima se encuentra muy afectada y los casos de depresión o absentismo se reflejan como respuesta a esta situación. Así, según los directores, el absentismo del profesorado se eleva al 39,2%, y los retrasos de entrada en el aula alcanzan el 34,1%, en contraste con el 25,8% de ausencias y el 15,1% de retrasos de la media del profesorado de la encuesta.

Perfil del docente en España y su inserción en el Sistema Educativo

Cabe destacar una alta cualificación académica, con un 90% de titulados superiores en Educación Secundaria frente al 22,2% de la OCDE, contrastando

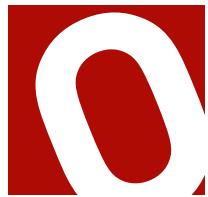
en cambio la falta de preparación pedagógica y didáctica de los docentes españoles debido a una deficiente formación en el campo de la enseñanza/aprendizaje obtenida en su formación inicial. El Curso de Aptitud Pedagógica, vigente desde la Ley General de Educación de 1970, ha ido renqueando, con altibajos y sin alcanzar unos standards de calidad homologables desde su implantación, con bastantes honrosas excepciones y con la mayor carencia en el campo de la práctica docente. Es de esperar que el futuro Máster Profesional sepa dar la respuesta adecuada a estas carencias, dependiendo siempre de la experiencia profesional de su profesorado y de la correcta organización de la práctica docente en centros homologados y con Tutores adecuadamente seleccionados por la Universidad y las Administraciones Educativas.

La cualificación académica, con ese alto porcentaje de Titulados Superiores, exigidos en España por la legislación educativa como requisito para impartir estudios de Enseñanza Secundaria, corre el peligro de desplazar la carga docente de los programas del profesor hacia planteamientos sólo academicistas. Este planteamiento ha puesto en peligro tradicionalmente los objetivos perseguidos por la OCDE y por Bolonia centrados en la adquisición de habilidades y competencias. En un mundo

cambiante se pretende que el alumno administre su propia acomodación a las circunstancias culturales, sociales y especialmente laborales, "aprendiendo a aprender". Es lo que se ha venido a denominar educación a lo largo de la vida, donde cada ciudadano se convierte en el principal protagonista de su propia formación permanente y las Administraciones Educativas posibiliten la misma potenciando, agilizando y flexibilizando el Sistema Educativo y facilitando el acceso al mismo en cualquier momento, nivel y edad del educando.

Por supuesto, la ligereza legislativa, cambiando las Leyes de Educación al ritmo prácticamente de los cambios políticos y con planteamientos a corto plazo, llevan entre otros motivos al escandaloso fracaso escolar, que supera ya el 30%, y a estar por debajo de la media en cuanto a resultados verificados entre otros por organismos como la OCDE en sus concienzudos informes Pisa y ahora Talis 09. El Sistema Educativo no es un saco sin fondo donde cabe la resolución de todos los problemas que afectan a la sociedad, sino una prolongación de la misma. La responsabilidad ha de ser compartida por todos e implica y afecta a todos, y no cabe desentenderse mirando para otra parte.

Arnaldo Martínez Calvo

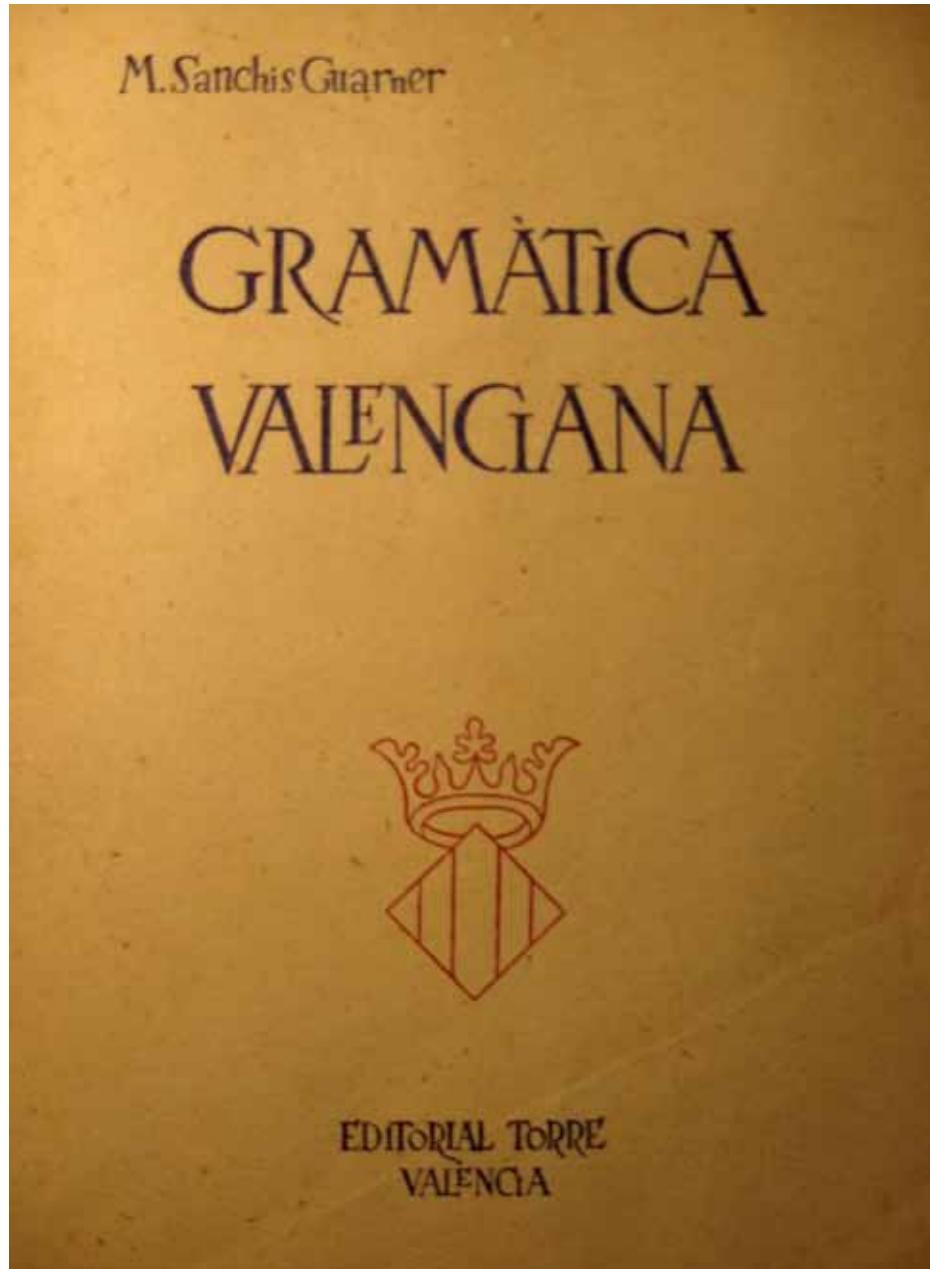

Literatura en Valenciano

Aún hoy, después de tantos años de autonomía valenciana y cooficialidad de su idioma, hay ciudadanos en la Comunidad que les sorprende la existencia de una próspera literatura culta en valenciano. Sin embargo, existe, y su desarrollo se remonta a una época no muy lejana. La práctica de esa literatura abarca las tres provincias valencianas. Aunque la densidad de escritores es mayor en las comarcas centrales del territorio, está ampliamente representada en el sur y en el norte del dominio.

Esa literatura nació con la voluntad explícita de invadir todos los géneros literarios y los recovecos más sutiles del pensamiento contemporáneo. Quedaba lejos de su intención el viejo "pairalismo", aquella poesía arcaizante de la Renaixença que sirvió de punto de partida para los Juegos Florales, y que Teodor Llorente, Constantí Llombart, Wenceslao Querol y Marià Aguiló, bibliotecario de la Universidad de Valencia en la época renaixentista, relacionaron con el movimiento lingüístico y literario que se desarrollaba paralelamente en Cataluña y Baleares a finales del siglo XIX. La Renaixença desarrolló una literatura culta frente a lo que se llamó escritores d'espardenya (que representaban a estamentos populares), pero no sobrepasó el género poético y la narrativa corta (el Cuento del Dumenche, reconvertido más tarde en Conte del Diumenge).

La Guerra Civil (1936-39) supuso un trauma de incalculable alcance cultural para España. La fractura se produjo en toda la cultura, la escrita en valenciano o la escrita en castellano. La censura y la propaganda estatales inhibieron la actividad literaria por algo más de una década. La actividad literaria comenzó a restaurarse en pequeños grupos locales, con pocas referencias exteriores, alejada de los temas oficiales que promocionaba la Dictadura, a veces como contestación a ésta.

La Gramàtica Valenciana de Sanchis Guarner fue un hito en la lingüística valenciana.

La literatura actual en valenciano nació en Valencia durante la década de los 40. En 1943 Xavier Casp publica Volar, un libro de poemas que se alejaba de la tradición anterior. La tertulia literaria que Casp organizaba con el juez Miquel Adlert Noguerol, en casa de este último, fue el punto de partida de la innovación. Adlert y Casp crearon la Editorial Torre, que publicó obras a la mayoría de los escri-

tores valencianos entre los años 40 a 60. Por la tertulia, a la que asistían profesores universitarios, pasaron la mayor parte de los jóvenes escritores de la época. La Universidad de Valencia creó el Aula Ausiàs March, que desarrolló una actividad cultural impecable en valenciano en la década de los 60. También se alineó en el mismo sentido de restauración y promoción la sociedad cultural Lo Rat

Observaciones del caminante

Penat y la Sociedad El Micalet. La punta de lanza de la renovación fue la antología Poetes Universitaris Valencians 1962, una apuesta por la continuidad de una literatura, que floreció esplendorosa en la Edad Media y se vindicaba ahora.

El apogeo que experimentó esa literatura a partir de los años 60 se debió a la conjunción en el tiempo de varias figuras literarias de indiscutible valor que obraron como catalizador, con su prestigio y la calidad de su obra, en la elección de la lengua de expresión literaria entre los jóvenes escritores. Entre esos personajes debemos citar el ya mencionado Xavier Casp, Manuel Sanchis Guarner, Miquel Dolç, Joan Fuster, Enric Valor, Joan Valls i Vicent Andrés Estellés, entre otros muchos. Cada uno de ellos dio una dimensión específica inesperada al lenguaje, que de pronto aparecía dúctil y maleable, extraordinariamente expresivo y capaz de comunicar cualquier materia, objetiva o subjetivamente.

El ruido que produjo aquel movimiento literario, que algunos interpretaron como una segunda Renaixença, fue enorme, llegó a los más apartados rincones de la Comunidad Valenciana, y nuevos escritores fueron tentados a sumarse. Y se sumaron. Hoy casi no encontramos comarca donde no exista un escritor en valenciano. Sin embargo, había, desde el principio, un cierto elitismo en aquella literatura que la separaba del pueblo. Entre la alta cultura universitaria donde se desarrollaba y el bajo nivel de conocimiento idiomático que tenían (y tienen todavía) los valencianos en su mayoría, había una disociación peligrosa. La obra literaria en valenciano sólo era leída por una minoría culta. Y se creó una fractura que solamente el tiempo y la enseñanza podían suavizar primero y eliminar más tarde. La crisis, que era fundamentalmente educacional, se politizó e introdujo factores que no podían ser corregidos fácilmente. Afloró de nuevo, evolucionada, aquella "clase" literaria de escriptors d'espardenya, bajo la forma de "blaverismo", denominación peyorativa que les dieron sus oposito-

res por aquella defensa encarnizada en defensa del blau de la Senyera, la bandera que la Ciudad de Valencia supo imponer al resto de la Comunidad. Defendían el valenciano "tal como se habla". Pero, aun con esa pretensión, no dejaban de usar un lenguaje inventado, lleno de arcaísmos y de corrupciones léxicas. Distaba mucho de ser una lengua bien estandarizada y apta para la expresión contemporánea. Había varias gramáticas que se sucedieron cronológicamente según la tendencia del lingüista dominante. Estas tendencias ortográficas y gramaticales del valenciano se refugiaron en entidades que otrora habían seguido las Normas de Castellón de 1932 (aquellas que firmó entre otros el alicantino Francisco Figueras Pacheco). Lo Rat Penat y la Real Academia de Cultura Valenciana (el antiguo Centro de Cultura Valenciana) se opusieron no hace mucho a la implantación definitiva de las Normas de Castellón.

Pero, a pesar de las dificultades políticas, la literatura en valenciano se siguió escribiendo con relativa normalidad y con una homogeneidad lingüística disciplinada y rigurosa. Los escritores de gramáticas alternativas son actualmente invisibles en el panorama literario valenciano, su número es inapreciable. Políticamente, también se hicieron esfuerzos para estandarizar la lengua siguiendo las directrices ortográficas de las Normas de Castellón, de manera que recogiese las legítimas particularidades del habla valenciana y de su tradición centenaria. Así nació la Acadèmia Valenciana de la Llengua bajo el mandato del Presidente Zaplana. La eficacia de dicha Acadèmia, muy cuestionada en su inicio por los escritores activos, está todavía por determinar. Su éxito real significaría la desaparición de las gramáticas alternativas y la renuncia a ellas de los escasos escritores que todavía las siguen.

La literatura en valenciano, hoy, tiene un contingente muy elevado de practicantes, la continuidad parece asegurada, dado el numeroso colectivo de

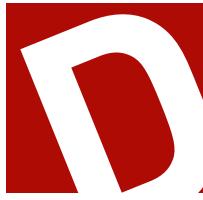

Migjorn sirvió para cohesionar la literatura del sur de la Comunidad Valenciana. Ilustración de la Portada hecha por Gastón Castelló.

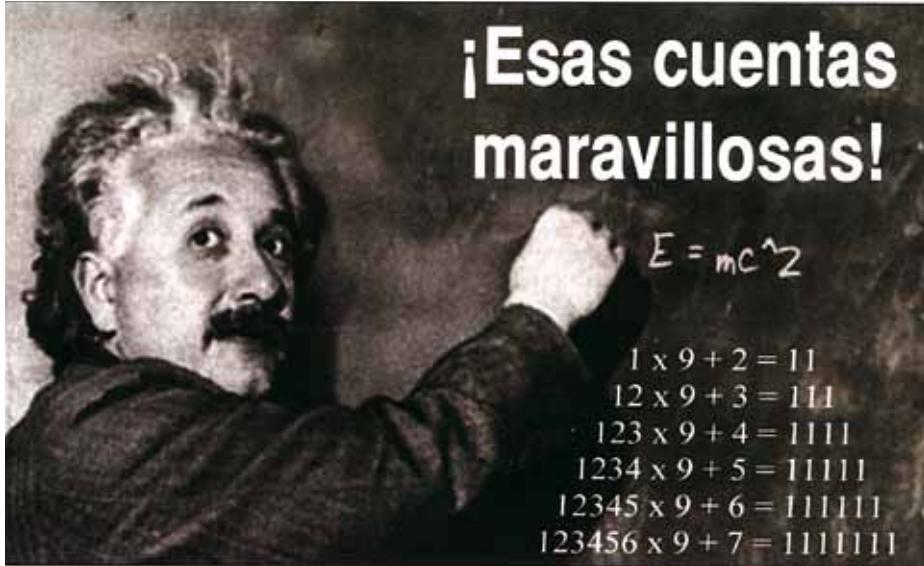
jóvenes escritores que se suman a ella. El aumento de lectores en valenciano parece más un problema dependiente de los sistemas educativos, escolares y de segunda enseñanza, que del voluntarismo que imperaba en los primeros tiempos del movimiento literario, allá por los años 60.

Hay mucho por andar todavía. Las relaciones de la literatura en valenciano y la escrita en castellano no acaban de ser satisfactorias en nuestra Comunidad, se mueven en ambientes impermeables entre sí, se ignoran mutuamente, salvo algún caso más o menos emblemático. No hay, creo, animadversión entre ellas. Podríamos hablar de indiferencia... Viven de espaldas, una de otra. Los que escriben en valenciano lo hacen también con frecuencia en castellano, pero no a la inversa. Todo ello puede ser interpretado como una consecuencia de la situación sociolingüística del valenciano en nuestra Comunidad, todavía sujeto a discriminación.

Emili Rodríguez Bernabeu

¡Esas cuentas maravillosas!

Recogemos no sólo cuentas sorprendentes sino también maravillosas!

Suponen una agradable y valiosa aportación de nuestro compañero Aurelio Labajo Pelló, Presidente de la Federación de Asociaciones de Titulados Universitarios Jubilados de España y Director de la revista BYP, Balance y Perspectiva. Muchas gracias.

$$\begin{aligned}
 9 \times 9 + 7 &= 88 \\
 98 \times 9 + 6 &= 888 \\
 987 \times 9 + 5 &= 8888 \\
 9876 \times 9 + 4 &= 88888 \\
 98765 \times 9 + 3 &= 888888 \\
 987654 \times 9 + 2 &= 8888888 \\
 9876543 \times 9 + 1 &= 88888888 \\
 98765432 \times 9 + 0 &= 888888888 \\
 \\
 1 \times 1 &= 1 \\
 11 \times 11 &= 121 \\
 111 \times 111 &= 12321 \\
 1111 \times 1111 &= 1234321 \\
 11111 \times 11111 &= 123454321 \\
 111111 \times 111111 &= 12345654321 \\
 1111111 \times 1111111 &= 123456787654321 \\
 11111111 \times 11111111 &= 12345678987654321
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 1 \times 8 + 1 &= 9 \\
 12 \times 8 + 2 &= 98 \\
 123 \times 8 + 3 &= 987 \\
 1234 \times 8 + 4 &= 9876 \\
 12345 \times 8 + 5 &= 98765 \\
 123456 \times 8 + 6 &= 987654 \\
 1234567 \times 8 + 7 &= 9876543 \\
 12345678 \times 8 + 8 &= 98765432 \\
 123456789 \times 8 + 9 &= 987654321
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 1 \times 9 + 2 &= 11 \\
 12 \times 9 + 3 &= 111 \\
 123 \times 9 + 4 &= 1111 \\
 1234 \times 9 + 5 &= 11111 \\
 12345 \times 9 + 6 &= 111111 \\
 123456 \times 9 + 7 &= 1111111 \\
 1234567 \times 9 + 8 &= 11111111 \\
 12345678 \times 9 + 9 &= 111111111 \\
 123456789 \times 9 + 10 &= 1111111111
 \end{aligned}$$

Nuestro Colegio.

Presentación

Los Colegios de Doctores y Licenciados en Filosofía y Letras y Ciencias son corporaciones de derecho público.

La incorporación al Colegio profesional, como requisito para el ejercicio de la profesión, viene establecida en la Ley de Colegio Profesionales, el Real Decreto-Ley de Medidas... y de Colegios Profesionales y la Ley de Consejos y Colegios Profesionales de la Comunidad Valenciana.

En sus primeros Estatutos ya se establecían, entre otros fines, los de "velar por el decoro para que en el elevado ejercicio de la profesión gocen de los mayores prestigios..., eviten el intrusismo,... y recaben por todos los medios la dignificación de la enseñanza".

Es también el Colegio Profesional de Antropólogos, Arqueólogos, Bibliotecarios, Documentalistas, Filólogos (todas las especialidades), Filósofos, Historiadores (todas las especialidades), Lingüistas, Matemáticos, Pedagogos, Profesores licenciados/doctores, Teólogos, Titulados superiores en Ciencias, Titulados superiores en Humanidades, Titulados superiores en Música, Traductores, y aquellos titulados superiores de la Unión Europea con titulación equivalente.

CDL
COLEGIO DOCTORES
LICENCIADOS
-AL SERVICIO DE LA PROFESIÓN DOCENTE-

**Ilustre Colegio Oficial
de Doctores y Licenciados
en Filosofía y Letras y en
Ciencias de Alicante**

CDL Fines

- Garantizar la deontología profesional.
- Ordenar el ejercicio de la profesión de sus titulados.
- Promover la dignificación social.
- Fomentar actividades y servicios.
- Defender a los colegiados en el ejercicio de sus derechos.
- Evitar el intrusismo profesional.
-

CDL Servicios

- 1) Asesoría jurídica. Gratuita en consultas verbales.
- 2) Correduría de seguros del Colegio de Médicos (SEMECO)
 - 2.1) Seguros de automóvil y seguros del hogar.
- 3) Asistencia médico-hospitalaria: Convenio con MAPFRE (SEMECO) y con ASISA.
- 4) Becas de formación.
- 5) Matrícula bonificada en los cursos de formación.
- 6) Apoyo a la investigación pedagógica.
- 7) Servicios de publicaciones: Boletín del CDL.
- 8) Acuerdos con diversas instituciones y empresas.
- 9.)

B

**Colegio Oficial de
Doctores y Licenciados
en Filosofía y Letras
y en Ciencias de Alicante**